

**O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY VA O`RTA MAXSUS TA`LIM VAZIRLIGI**

URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

IQTISODIYOT FAKULTETI

Axmedov Aziz Jalolatdin o`g`lining

**5810100-“Turizm (Faoliyat turlari bo`yicha)” ta`lim yo`nalishi bo`yicha bakalavr darajas
olish uchun**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

**O`zbekistonning turizm resurslari va milliy turistik mahsulotlari
shakllantirish .**

Ilmiy rahbar:

Aliyeva G.I.

Urganch 2013 yil

MUNDARIJA

Kirish.....

1-bob.O`zbekistonning turizm resurslari va milliy turistik mahsulotlarni shakllantirishning nazariy asoslari.....

1.1. Turizm resurslari va milliy turistik resurslarning mohiyati.....

1.2. Turistik resurslar va uning turlari.....

1.3. Turizm resurslari va milliy turistik resurslarni shakllantirishning iqtisodiy va ijtimoiy mazmuni.....

2-bob.O`zbekistonda turizm resurslari va milliy turistik mahsulotni shakllantirishning asosiy yo`nalishlari va istiqbollari.....

2.1.O`zbekistonning milliy turistik resurslarining hozirgi holati va taxlili.....

2.2.O`zbekistonning milliy turistik resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo`llari.....

2.3.O`zbekistonda turizm resurslari va milliy turistik mahsulotni shakllantirish istiqbollari.....

Xulosa.....

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati.....

K i r i s h.

Mazuning dolzarbligi. Turizm bugungi kunda jahondagi eng ko'p foyda keltiruvchi sohaga aylangan. So'nggi yillarda uning jahondagi tovarlar va xizmatlar savdosining 10 % to'g'ri kelmoqda. Shuning uchun ko'pgina mamlakatlarda bu sohaga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatning ijtimoiy – iqtisodiy rivojlanishida aholiga xizmat ko'rsatuvchi sohalarning o'rnini va roli g'oyat sezilarli bo'lib, bunda turizmning ahamiyati boshqa xizmat ko'rsatish sohasiga qaraganda yuqori sur'atlar bilan rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Shuning uchun ham keyingi yillarda O'zbekistonda turizmni rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan masalalarga juda ham katta e'tibor berilib, uning turistik salohiyatidan samarali foydalanish yo'llari shakllanmoqda va qaror topmoqda. Mamlakatimiz turizmni rivojlantirishning barcha imkoniyatlariga ega. Birinchi navbatda, boy tarixiy merosi, an'analari, o'ziga xos tabiati, ya'ni turistik resurslarga boyligi buning tasdig'idir.

Respublikamiz Prezidenti Islom Karimov Singapur Respublikasiga Davlat tashrifi arafasida shu mamlakatning markaziy nashrlaridan biri "TODAY" ("Bugun") gazetasi muxbirining savollariga bergan javoblarida O'zbekiston turizmning katta salohiyatga ega ekanligini ta'kidlab, qo'yidagi fikrlarni bildirdi: "Go'zal geografik va tabiiy sharoitlar Respublika hududida ekologik turizmni rivojlantirish uchun g'oyat qulaydir. Bu borada mamlakatning tog'li hududlarida joylashgan, zamonaviy jihozlangan sayyohlik majmualarida qishki va noyob sayyohlik dasturlari tashkil etilgan. Sayyohlikning yangi yo'nalishi – yirik qo'riqxonalar va bog'lar hududida tashkil etilgan tabiatshunoslik turizmi rivojlanmoqda..."¹. Respublikada 2012 yilda xizmat ko'rsatilgan chet ellik va mahalliy turistlarning umumiy soni bir million kishidan oshdi, shu jumladan turizm sohasi korxonalarini tomonidan 463,4 mln nafar turistga xizmat ko'rsatilgan.

Albatta turizmni shakllanishi va rivojlanishi turistik resurslarning salohiyatiga bog'liqdir. Mamlakat qanchalik turli – tuman turistik resurslarga ega bo'lsa, turizmni

¹ "Xalq so'zi" gazetasi, 2007 yil 26 yanvar, №19

rivojlanishi shuncha oson kechadi. Turizm respublikamiz iqtisodiyotida qishloq xo'jaligi, sanoat, transport va boshqa makroiqtisodiy tarmoqlar qatori o'zining munosib o'rniga ega bo'lishiga erishish hozirgi kunning dolzarb vazifalaridandir.

Bitiruv malakaviy ishining maqsad va vazifalari. Tadqiqotning maqsadi O'zbekistonda turizmni rivojlantirish yo'llarini ishlab chiqishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun bitiruv malakaviy ishida quyidagii vazifalar bajarilishi maqsad qilib olindi:

- turizm resurslari va milliy turistik resurslar mohiyatini ochib berish;
- O'zbekistondagi turistik resurslarning turizmni rivojlantirishdagi ahamiyatini o'rganish;
- O'zbekistonning milliy turistik resurslarining holatini taxlil qilish;
- O'zbekistonning milliy turistik resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo'llarini o'rganish;
- O'zbekistonda turizm resurslari va milliy turistik mahsulotni shakllantirish istiqbollari ishlab chiqishdan iborat.

Bitiruv malakaviy ishining predmeti bo'lib respublikamizda turizmni rivojlantirish, turistik faoliyatni takomillashtirish bo'yicha qabul qilingan qonunlar, Prezident farmonlari, Vazirlar mahkamasi qarorlari, shuningdek "O'zbekturizm" Milliy Kompaniyasi tomonidan ishlab chiqilgan yo'riqnoma va harakat dasturlari hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishining ob'ekti bo'lib, O'zbekiston Respublikasidagi turistik firmalar hamda "O'zbekturizm" Milliy Kompaniyasi hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishining metodologik va nazariy asoslari bo'lib respublikamiz olimlari va ilmiy tadqiqotchilarning ilmiy risolalari xizmat qiladi.

Bitiruv malakaviy ishining axborot manbasi bo'lib respublikamizda chop qilinayotgan jurnallar, respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami va boshqa ro'znomalardagi ma'lumotlar xizmat qiladi.

Bitiruv malakaviy ishida tadqiqotning metodologik ahamiyati shundaki, undagi materiallardan o'quv qo'llanmalari tayyorlashda, oliy va o'rta maxsus o'quv

yurtlaridagi turizm asoslari va turizm resurslariga bag`ishlangan mavzularni yoritishda foydalanish mumkin.

Bitiruv malakaviy ishining tarkibi kirish qismi, ikkita bob, oltita paragraf, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar qismidan iborat.

Bitiruv malakaviy ishining birinchi bobida O`zbekistonning turizm resurslari va milliy turistik resurslarni shakllantirishning nazariy asoslari, turizm resurslari va milliy turistik resurslarning mohiyati, turistik resurslar va uning turlari hamda milliy turistik resurslarni shakllantirishning iqtisodiy va ijtimoiy mazmuni yoritib berilgan.

Bitiruv malakaviy ishining ikkinchi bobi O`zbekistonda turizm resurslari va milliy turistik mahsulotni shakllantirishning asosiy yo`nalishlari va istiqbollari deb nomlanib, unda O`zbekistonning milliy turistik resurslarining hozirgi holati va taxlili, O`zbekistonning milliy turistik resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo`llari va O`zbekistonda turizm resurslari va milliy turistik mahsulotni shakllantirish istiqbollari yoritilgan.

Bitiruv malakaviy ishining xulosa va takliflar qismida tatqiqot natijasida kelib chiqqan respublikada turistik faoliyatni yaxshilash borasidagi takliflar keltirilgan.

1-bob.O`zbekistonning turizm resurslari va milliy turistik mahsulotlarni shakllantirishning nazariy asoslari.

1.1.Turizm resurslari va milliy turistik resurslarning mohiyati.

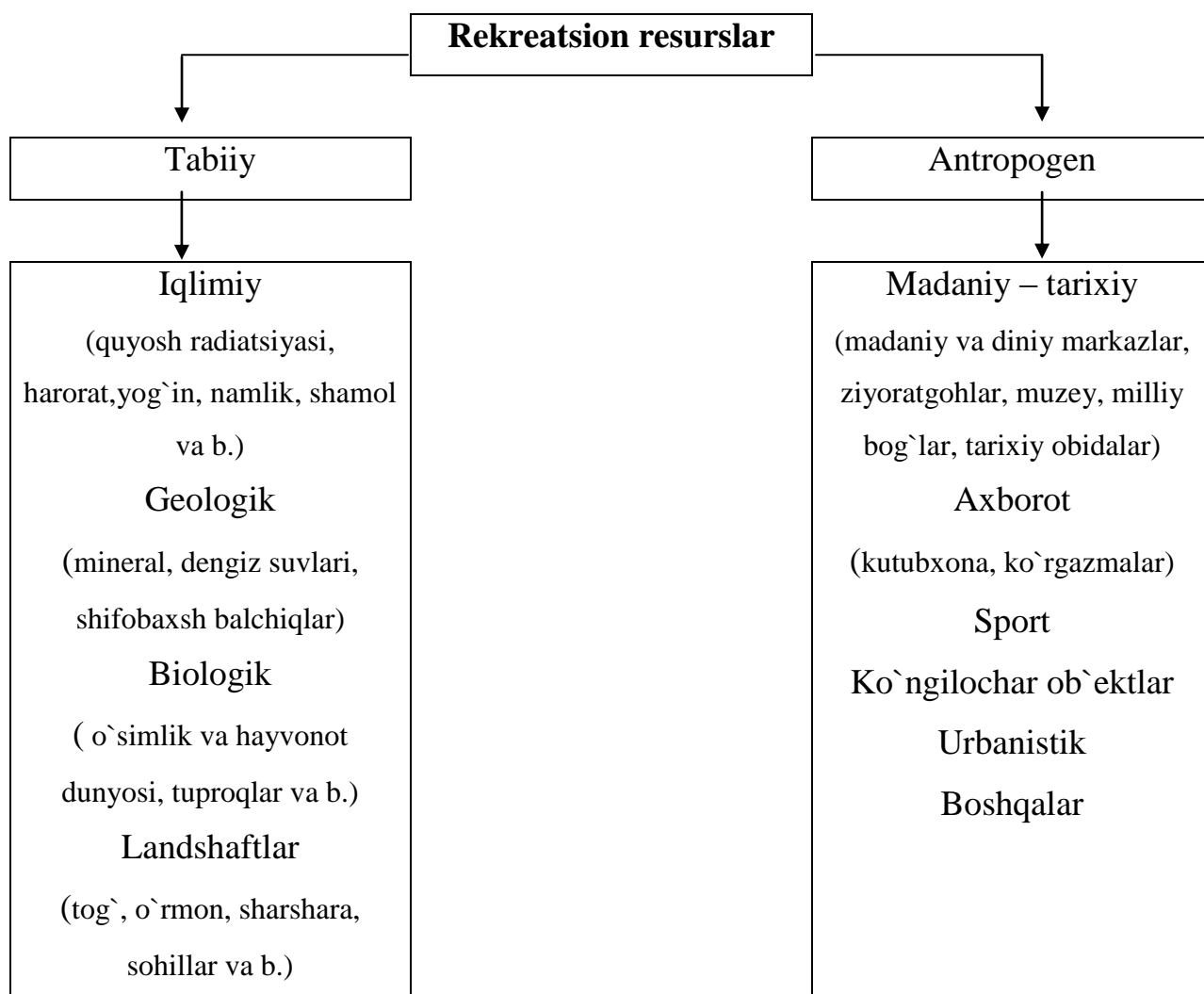
Hozirgi vaqtda ko`pgina tarmoqlar kabi turizm industriyasi ham tez rivojlanib bormoqda. Turistik biznesni mavjud kapital, texnologiya, hamda malakali ishchi – xodimlar orqaligina shakllantirib bo`lmaydi. Buning uchun birinchi navbatda turistik resurslarga ega bo`lish lozim.

Mutaxassislar turistik resurslarga quyidagicha ta`rif berishgan: turistik resurslar – tabiiy, tarixiy, ijtimoiy – madaniy va boshqa turistlarni sayohatga qiziqtiradigan, insonning jismoniy, ruhiy va aqliy kuchini tiklashi va rivojlanishi ehtiyojlarini qondirishga qodir ob`ektlarga aytiladi. Rekreatsiya faoliyati nuqtai nazardan turistik resurslarga tabiiy va antropogen geosistemalar kiradi, tabiat manzaralari, rekreatsiya faoliyati ehtiyoji qiymatiga va maishiy xususiyatga ega, insonlarni ko`rsatilgan vaqtda ma`lum texnologiyalar yordamida sog`ligini tiklash va dam olishida foydalanish mumkin bo`lgan, rekreatsiya faoliyati qobiliyatiga ega resurslar kiradi.

Turistik resurslarning mohiyati shundan iboratki, turistik mahsulot shakllanishiga asos hisoblanadi. Umumiy qilib aytganda, aniq hududda turistik faoliyatda foydalanish mumkin bo`lgan barcha ob`ektlar kiradi. Turizmni rekreatsiyaning ko`rinishi sifatida olsak, «turistik resurslar» tushunchasi «rekreatsiya resurslari» bilan birgalikda uyg`unlashadi.

Turistik resurslarning asosini rekreatsiya resurslari tashkil etadi. Rekreatsiya resurslari bu - turli komponentlar birikmasidan iborat, insonning dam olishi va davolanishi ehtiyojlarini qondirishda xizmat qiladigan vositalardir. Kelib chiqishi va foydalanish xususiyatlariga ko`ra rekreatsion resurslar ikki guruhga ajratiladi: **tabiiy va antropogen** rekreatsion resurslar (jadval 1.1.1.).

jadval(1.1.1.)

Tabiiy rekreatsion resurslarga, hududiy tabiiy komponentlar birikmasidan iborat, go`zal tabiat go`sha(landshaft)lari kiradi. Ular daryo, ko`l, dengiz bo`ylari, tog` etaklaridagi o`simlik dunyosi, xilma – xil manzarali joylar, mineral suvli shifobaxsh maskanlar bo`lishi mumkin. Undan tashqari aholining dam olishi, sport bilan shug`ullanishi, ov qilishi imkoniyatlari uchun keng hududlar, shahar atrofidagi yashil mintaqalar, park va bog`lar yoki qo`riqxonalar va milliy bog`lar ham tabiiy rekreatsiya resurslaridir.

Turli davrlarda inson aql – zakovati bilan yaratilgan tarixiy, arxeologik va san`at obidalari, yodgorliklar, muzeylar hamda rekreatsiya maqsadida foydalanish mumkin bo`lgan ijtimoiy ob`ektlar, antropogen rekreatsiya resurslariga kiradi.

Undan tashqari, rekreatsion resurslarni qo`yidagi asosiy belgilariga ko`ra ajratish mumkin:

- landshaft – iqlimiy xususiyati;
- tabiiy resurslar potentsial zahirasi;
- jozibadorlik va sayyohlik ahamiyati;
- qo`laylik va foydalanish imkoniyati;
- manzara va ekologik xususiyati;
- ijtimoiy – demografik xususiyati.

Turistik resurslar tasnifiga bir qancha yondashuvlar mavjud. Ulardan polyak iqtisodchisi M.Truasi (1963y) va frantsuz iqtisodchisi P.Deferem (1972y) taklif qilgan tasnifi ancha takomillashgan.

Truasi turistik resurslarni uch guruhini ajratadi:

1. Tabiiy turistik resurslar, «turistik kapital potentsiali» sifatida unga iqlim, havo, manzara, dengiz, ko`l, daryolar, tog`lar, o`rmon va boshqalar kiradi. Boshqacha qilib aytganda, bu resurslarni tabiiy – iqlimiy resurslar deb atash mumkin.
2. Inson tomonidan yaratilgan turistik resurslar, ya`ni arxitektura binolari, yodgorliklar, madaniy ob`ektlar va boshqalar. Bular ekskursiya ob`ektlari hisoblanadi.
3. «Qo`shimcha» turistik resurslar, inson mehnati tomonidan yaratilgan ma`lum mintaqadagi barcha turistlarni qabul qiluvchi va xizmat ko`rsatuvchi korxonalar hisoblanadi. Bu resurslar orqali turistlarga xizmat ko`rsatish darajasini baholash mumkin.

Lekin, Rossiyalik mutaxassislar M.E.Nemolyaeva va L.F.Xodorkov qabul qiluvchi va xizmat ko`rsatuvchi korxonalari turistik resurslarga qo`shish mumkin emas deb hisoblashadi. Chunki, bu korxonalar mavjud turistik resurslardan foydalangan holda ish yuritadilar, aks holda bir butun turistik sayohatni qamrab olgan holda xizmat ko`rsata olmaydilar.

Defer barcha turistik resurslarni 4ta guruhga ajratadi: **gidrom, fitom, litom va antropom.**

Gidrom – bunga suv bilan bog`liq turistik resurslar kiradi. Bu guruh tarkibiga ko`l, daryolar, dengiz bo`yi, muzliklar, mineral suv manbalari, gidroelektrstantsiyalar, sharsharalar va boshqalar kiradi. Misol uchun, mashhur Niagara sharsharasi, Amozonka daryosi, Ispaniyadagi dengiz bo`yi plyajlarini kiritish mumkin.

Fitom – tabiiy turistik resurslar, buning tarkibi ikki turda bo`lishi mumkin: tabiiy ravishda yaratilgan (o`rmon, tog`lar, cho`qqilar, vo`lqonlar, tabiiy manzaralar) va inson tomonidan yaratilgan (milliy bog`lar, parklar).

Litom – inson tomonidan yaratilgan va o`zi yoki belgilariga ko`ra turistlar qiziqishini orttiradigan resurslar bo`lib, uning tarkibiga arxitektura yodgorliklar, qadimgi insonlar yashash joylari, ochiq osmondagi muzeylar kiradi. Undan tashqari litomlarga zamonaviy qo`rilmalar: ko`priklar, aeroportlar, sport majmualari, universitetlar, akvariumlar, observatoriyalar va boshqalar kiradi.

Antronom – turistik qiziqishni orttiradigan barcha inson faoliyati ko`rinishlarini kiritish mumkin. Antronom elementlariga insonning o`zi, uning hayoti, urf – odatlari, yuqolgan yoki yuqolish arafasida turgan, ya`ni milliy xalq bayramlari, folkrol, milliy musiqa va kiyimlarni kiritish mumkin. Undan tashqari antronomga sanoat va qishloq xo`jaligi korxonalari, o`quv dargohlari va ijtimoiy – maishiy ob`ektlarni ham kiritish mumkin. Misol uchun Rio-de-Janeyrodagi mashhur karnaval, Frantsiyaning SHampan proventsiasidagi mashhur uzumzorlar va vino ishlab chiqarishni ko`rsatish mumkin. Defter tasnifini xususiyati shundaki, unda ayrim turistik resurslar bir necha guruhda birdaniga uchratish mumkin.

Rossiyalik mutaxassis Kristov T.T. turistik resurslarni 5 ta asosiy turlarini ajratgan. Ularga tabiiy – rekreatsiyali, ekskursiyali, iqtisodiy, infrastruktura va axborot beruvchi resurslarni kiritgan. Bu resurslarni o`zi yana bir qancha guruhlariga bo`lingan. Masalan, ekskursiyali resurslar qo`yidagi guruhlariga bo`lingan: madaniy – tarixiy meros, ijtimoiy, ijtimoiy – madaniy va etnografik resurslar. Bu turistik resurslar tanishuv turizmida keng qo`llaniladi. Bunda madaniy – tarixiy resurslar guruhiga yodgorliklar, turli tarixiy arxitektura obidalari kirsalar, ijtimoiy resurslar

guruhiga diniy bayram, marosimlar, insonlarning turli an`ana va rusumlari kiradi. Ijtimoiy – madaniy resurslar negizini turli muzeylar, yarmarkalar tashkil etadi.

Infrastruktura resurs sifatida qo`yidagi guruhlarini o`z ichiga oladi: transport ta`minoti, joylashtirish tizimi, ovqatlantirish tizimi, suvener mahsulotlari ishlab chiqarish tizimi. Hozirgi kunda turizmni rivojlanishini turizm infrastrukturasi jadallashuvisiz ko`rish mumkin emas. Chunki mavjud turistik resurslardan samarali foydalanishda bu resurslarning o`rni benihoya katta.

Yana bir rus olimi A.D Chudnovskiy turistik resurslarni tabiiy – hududiy turistik muassalar asosida ularni – quruqlik tabiiy va tabiiy – suvlik resurslariga, ularni o`z navbatida tabiiy (qo`riqxonalar, daryo vodiylari va b.) tabiiy – antropogen (bog`lar, milliy bog`lar va b.) va noyob resurslarga bo`lgan². Turistik resurslar turli turistik dasturlar va marshrutlar yaratishga asos hisoblanadi. Ana shu nuqtai – nazardan sayohatchilar maqsadiga ko`ra olim, resurslarni shartli ravishda 4 ta guruhga bo`lishni taklif etgan:

1. Kurortli;
2. Rekreatsiyali;
3. Diniy – madaniy;
4. Axborot – ish yuzasidan.

Umuman olganda turistik resurslarga turlicha qarashlar mavjud. Shuni ta`kidlash lozimki, turizm maqsadida turistik resurslardan to`g`ridan – to`g`ri foydalanib bo`lmaydi. Buning uchun ko`pgina qo`shimcha xizmatlar, ya`ni joylashtirish, ovqatlantirish, sayohat va transport xizmatini tashkillashtirish kabi xizmatlardan foydalanish orqaligina turistik resurslardan turizm faoliyatida foydalanish mumkin.

1А.Д Чудновский. Управление индустрией туризма России в современных условиях. М.: КНОРУС, 2007.

1.2. Turistik resurslar va uning turlari

Turistik resurslarni foydalanish xususiyatiga ko`ra **bevosita** va **bilvosita** turlarga bo`linadi. Bevosita turdagi resurslarga turistlarni o`zlari to`g`ridan – to`g`ri foydalanidigan tabiiy va tarixiy – madaniy resurslar kiradi. Bilvosita turdagi resurslarga bevosita turistik resurslardan foydalanish asos bo`ladigan ijtimoiy – iqtisodiy resurslar – moddiy, moliyaviy, mehnat, axborot beruvchi resurslar kiradi.

V.S.Bogolyubov va V.P.Orlovskayalar (Ekonomika turizma. M.2005,151b.) turistik resurslarda alohida ajralib turuvchi qo`yidagi asosiy belgilarni ajratishgan:

- Qulaylik (jozibadorlik);
- Iqlimiy sharoit;
- O`rganganlik darajasi;
- Sayyohlik ahamiyati;
- Manzara va ekologik xususiyatlari;
- Ijtimoiy – demografik xususiyatlari;
- Potentsial zahirasi;
- Foydalanish imkoniyati va boshqalar.

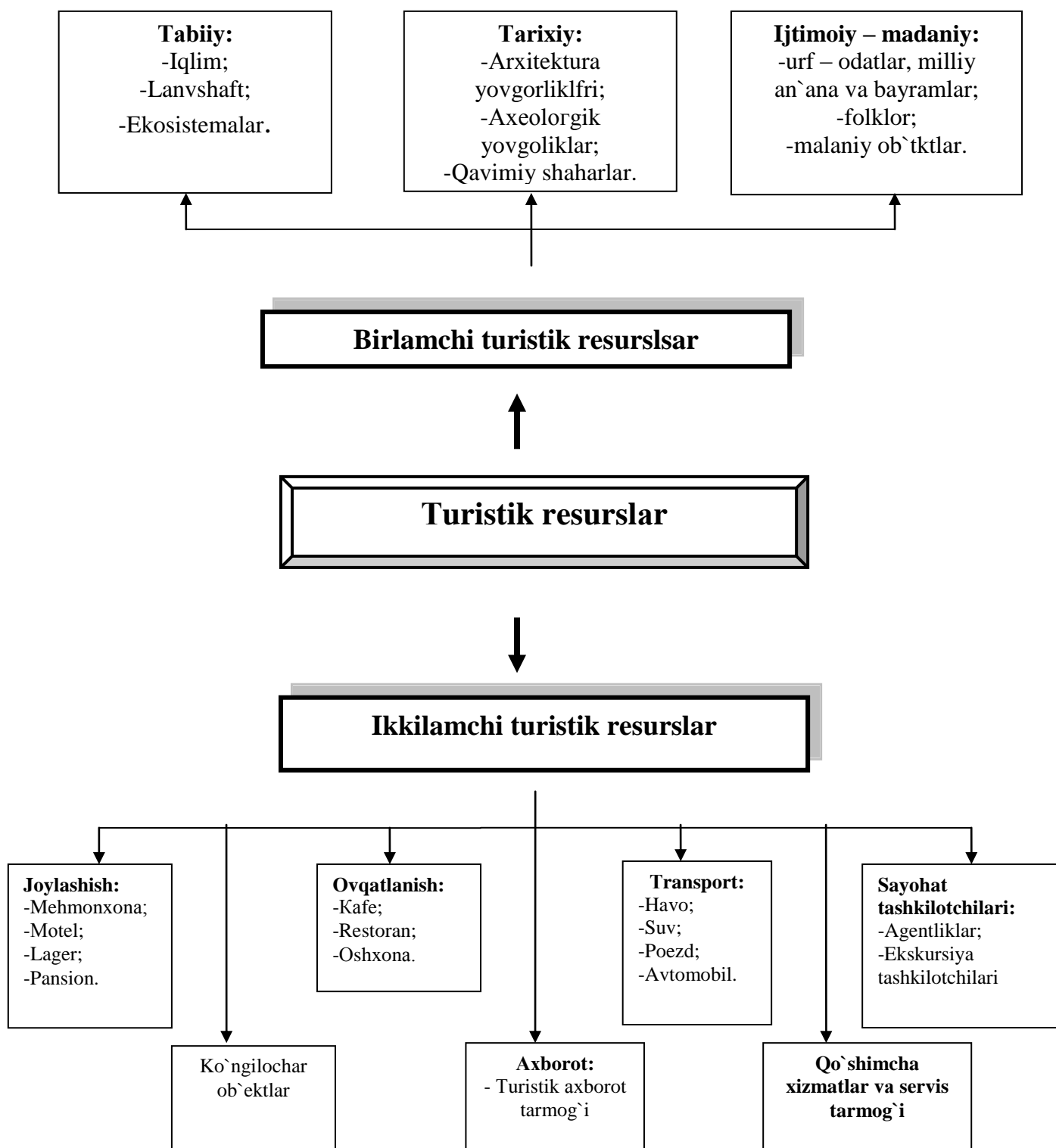
Turistik resurslardan sog`lomlashtirish, turistik, sport va tanishuv maqsadida foydalaniladi. Undan tashqari turistik resurslarni shartli ravishda ikki guruhga bo`lish mumkin: **tabiiy va infrastrukturali**. Turistik biznesni rivojlanishida yuqoridagi ikki guruhni ham ahamiyati yuqori. Har qanday yuqori turistik resurs potentsialidan, kommunikatsiya, aloqa vositalari, xizmat ko`rsatish sohalarisiz foydalanib bo`lmaydi.

Shunga ko`ra biz turistik resurslarni asosiy ikki guruhga ajratishni lozim deb hisobladik, **birlamchi** (tabiiy, madaniy – tarixiy, ijtimoiy – iqtisodiy) va **ikkilamchi** (joylashtirish va ovqatlantirish ob`ektlari, sayohatni tashkil etuvchilar, transport xizmati, ko`nilochar ob`ektlar, axborot resurslari, servis tarmog`i va qo`shimcha xizmatlar) turistik resurslar. Har bir turistik resurs turi bir qancha tarkibiy qismlardan iborat bo`lib, ular o`ziga xos xususiyatlarga ega (1.2.1 – rasm).

Umuman olganda, butun turistik resurslar majmuasini tabiiy – iqlimiy, madaniy – tarixiy, ijtimoiy – iqtisodiy, axborot beruvchi resurslarga bo`lish mumkin.

1.2.1.-rasm

Turistik resurslarnibg tarkibi

Tabiiy turistik resurslar. Tabiiy turistik resurslarni asosiy ahamiyati shundan iboratki, insonlarning jismoniy va ruhiy qobiliyatlarini tiklashda foydalanish vositalari bo`lib xizmat qiladi. Turistlar asosiy ehtiyojlarini tabiatdan qondiradilar. Turistik faoliyatni tashkillashtirishda landshaftlar, iqlim, suv ob`ektlari, dengizlar, mineral suv va davolovchi botqoqlar asosiy resurs vazifasini bajaradi. Bu resurslar o`zi yoki inson tomonidan qayta tiklanishi mumkin. Bu resurslarni geografik, biologik, geologik va boshqa jihatlariga ko`ra baholash mumkin. Dam olishni tashkil etish uchun tabiiy turistik resurslarni tahlil etishni talab qiladi. Tabiiy resurslar sifatida alohida tabiat komponentlari yoki bir butun tabiat komplekslarini olish mumkin. Barcha tabiiy resurslarni rekreatsiya yoki turistik potensial nuqtai nazardan qarash lozim. Ammo tabiiy resurslardan foydalanish darajasi mintaqa ixtisoslashuviga ko`ra har xil bo`lishi mumkin.

Tabiiy turistik resurslarning tasnifi mavjud bo`lib, u ikkiyoqlama xususiyatga ega, bir tomondan tabiiy kelib chiqishi bilan bog`liq, ikkinchi tomondan turizm uchun iqtisodiy ahamiyati tomonidan aks etishidir.

Tabiiy turistik resurslar orasida asosiy o`rinni rekreatsiya resurslari egallaydi, ular mamlakat aholisini, hamda turistlarni dam olishi va davolanishi uchun asos bo`lib xizmat qiladi. Bunda **noyob tabiat yodgorliklari** asosiy turistik ob`ektlar hisoblanadi. Noyob tabiat yodgorliklari, bu – muhofaza qilinadigan ob`ekt turlaridan hisoblanadi. Ayrim hollarda tabiiy ob`ektlarni muhofaza qilish uchun katta maydonlarni ishg`ol qilinadigan qo`riqxonalar tashkil qilish maqsadga muvofiq bo`lmaydi. SHuning uchun kichikroq maydonlardagi tabiiy ob`ektlar «tabiat yodgorliklari» deb qilinadi va muhofaza ostiga olinadi. «Tabiat yodgorliklari» terminini dastlab A.Gumbolt taklif qilgan. O`tgan asrimizning boshlaridayoq Evropada tabiat yodgorliklarini muhofaza qilish boshlangan edi.

Tabiiy resurslarning guruhlanishi

jadval (1.2.1.)

1. Kelib chiqishiga ko`ra:
<ul style="list-style-type: none">• tabiiy - (geologik, iqlimiy, gidrologik, termal suvlar);• biologik – tirik tabiat (tuproq resurslari, flora, fauna);• axborot beruvchi - tabiatdan o`ziga xos maydon va landshaft sifatida foydalanish bo`lib, bu resurslar madaniy, ziyoratli kabi turizm turlarini rivojlantirishga asos bo`lib xizmat qiladi.
2. Rekreatsiya sifatida foydalanish turiga ko`ra:
<ul style="list-style-type: none">• mineral suvlar;• botqoqlar;• tuzlar;• o`rmonlar.
3. Resurslarning tugashi darajasiga ko`ra:
<ul style="list-style-type: none">• tugaydigan tabiiy resurslar, ular o`z navbatida yangilanib turadigan (chuchuk suv, o`simlik va hayvonot dunyosi) va yangilanmaydigan (minerallar) turlarga bo`linadi.• tugamaydigan tabiiy resurslar, ularga quyosh energiyasi, shamol, dengiz to`lqinlari, suvlar kiradi.
4. O`zi qayta tiklanishi va o`sishi imkoniyatiga ko`ra:
<ul style="list-style-type: none">• qayta tiklanadigan resurslar, bunga o`rmonlarni misol keltirish mumkin, o`rtacha 50 yilda qayta tiklanadi.• qayta tiklanmaydigan resurslar.

Tabiat yodgorliklari tabiatning o`zgarishi va unda sodir bo`layotgan jarayonlar haqida ma`lum darajada aniq guvohlik beradi. Tabiat yodgorliklari ilmiy – tarixiy va madaniy – estetik ahamiyatga ega.

Umumiy xarakteriga ko`ra, tabiat yodgorliklari **geologik – geomorfologik, botanik, paleontologik, astronomik va landshaft yodgorliklariga** bo`linadi.

Geologik – geomorfologik yodgorliklarga nodir geologik tog` jinslari, karst voronkalari, relef shakllari, g`orlar, issiq suvli mineral buloqlar kiradi. Mamlakatimizdagi Kilsa (Qirqtog`da), Qorlug` (Ko`hitang tog`ida), Hazratidovut (Zirabuloq tog`ida), Amir Temur g`orlari, Zarafshon tizmasidagi karstlarni misol keltirish mumkin.

Botanik yodgorliklarga yuz yillik daraxtlar, yo`qolib ketayotgan relik o`simliklar kiradi. Bu yodgorliklarga Surxondaryo viloyatidagi, Urgut tumanidagi ming yillik chinorlarni kiritish mumkin.

Peleontologik yodgorliklarga toshga aylangan organizm va qirilib ketgan hayvonlarning izlar qolgan joylar kiradi.

Landshaft yodgorliklariga ajoyib qoyalar, sharsharalar, daralar, ajoyib buloqlar, xushmanzara joylar kiradi. Bunga Ilono`tdi (Temurlang) darasi, Ko`ksuv daryosidagi sharshara, Nurota va Urgutdagi buloqlar, Katta va Kichik CHimyon soyliqi, Oqtosh soyliqi va boshqalar kiradi.

Astronomik tabiat yodgorliklariga yirik meteoritlar tushib izi qolgan joylar kiradi.

Tabiiy turistik resurslar orasida asosiy o`rinni rekreatsiya resurslari egallaydi, ular mamlakat aholisini, hamda turistlarni dam olishi va davolanishi uchun asos bo`lib xizmat qiladi.

Undan tashqari tabiiy resurslardan to`g`ridan – to`g`ri foydalanish natijasida bir qancha muammolar ham kelib chiqmoqda. Bunda tabiatdan noto`g`ri foydalanish, ko`plab qurilishlarni amalga oshirish tufayli bo`lmoqda. Natijada ekosistemalar muvozanati buzilib, ekologik muammolarni kelib chiqishiga sabab bo`lmoqda.

Madaniy – tarixiy resurslar. Ma`lum hududda turizmni rivojlantirishda u joyning tarixiy – madaniy resurslari potentsiali asosiy o`rinni egallaydi. Turistik xizmatda madaniy – tarixiy resurslardan ko`p maqsadlarda foydalanish mumkin. Madaniy majmualarning jozibadorligi ularning tarixiy va tasviriy bahosiga, foydalanish qo`layliligiga bog`liq.

Mavjud resurslardan turizm faoliyatida intensiv foydalanish, ya`ni antropogen yukning oshib borishi natijasida tabiiy turistik resurslarning ifloslanishiga, tarixiy obidalarning tez buzilishiga olib keladi.

Turizmga oid Gaaga deklaratsiyasida qo`yidagi takliflar bildirilgan:

- Turistlarni mamlakat ichkarisida yoki chet elda borgan joylarida madaniy ieros va atrof – muhitni saqlashga, ularga nisbatan hurmatda bo`lishga o`rgatish, hamda targ`ib qilish;
- Joylarda turistlarni qabul qilish darajasini aniqlash, me`yordan ortishiga yo`l qo`ymaslik lozim deb ta`kidlanadi.

Madaniy – tarixiy resurslarga moddiy va madaniy turli yodgorliklari majmuasi, ma`lum mintaqaning turistik qiziqish ob`ektlari hisoblanadi.

Mintaqalarning arxitektura yodgorliklariga boyligi turizmni rivojlanishiga turtki bo`ladi. Ammo oxirgi paytlarda turistik oqimning oshishi ayrim muammolarni ham keltirib chiqarmoqda.

Bu resurslardan turizm maqsadida saqlashni quyidagicha amalga oshirish taklif qilinadi:

- mavjud tarixiy joylar, binolar va yodgorliklarni turistik qiziqish ob`ektlari sifatida qayta tiklash;
- tabiiy resurslarni muhofaza qilishni faollashtirish;
- turistik ehtiyojni qondirish maqsadida atrof – muhitni saqlash va yaxshilashda boshqaruv organlari ma`suliyatini oshirish

Turistik resurslar ichida jahon ahamiyatidagi madaniy ob`ekt va yodgorliklar asosiy o`rinda turadi. «Madaniy meros» deyilganda qo`yidagilar tushiniladi:

- Yodgorliklar: arxitektura binolari, arxeologik ahamiyatidagi joylar, ilmiy, madaniy va tarixiy ahamiyatga ega g`orlar, yozuvlar;
- Ansanbillar: ilmiy, madaniy yoki tarixiy ahamiyatga ega o`zaro bog`langan binolar guruhi. Masalan, Registon ansambili;

- Mehmondo`stlik joylari: inson yoki tabiat tomonidan yaratilgan estetik, etnografik, tarixiy ahamiyatga ega bo`lgan, o`ziga jalb qiluvchi o`ziga xos joylar.

Butunjahon madaniy merosi ro`yxatiga kiritiladigan ob`ektlarning qo`yidagi hususiyatlari hisobga olinadi:

- inson ijodining noyob namunalari;
- ajoyib madaniy, arxitektura ob`ektlari, hamda madaniy landshaftlarining alohida ahamiyatga ega hududlari;
- zamonaviy tsivilizatsiyaning noyob namunalari, qurilishlari;
- inson tarixi bilan bog`liq binolar yoki arxitektura ansambllari, landshaftlari.

Tabiatning noyob ko`rinishlarini butunjahon ro`yxatiga kiritiladigan hususiyatlari qo`yidagilardan iborat:

- er taraqqiyotida geologik-geomorfologik jarayonlar asosida shakllangan yodgorliklar;
- turli-tuman o`ziga hos ekosistemalar, landshaftlar;
- ma`lum mintaqaning o`ziga xos o`simlik va hayvonlari;
- kamyob biologik turlari.

Ijtimoiy – iqtisodiy resurslar. Turizm – ko`plab iqtisodiyot tarmoqlarini o`z ichiga olgan, qurilishdan boshlab, transport xizmatigacha bo`lgan faoliyatning ixtisoslashgan turi hisoblanadi. SHuning uchun turizm sohasidagi band ishchilar sonini baholashni qiyinlashtiradi. Undan tashqari turizm iqtisodiyotning ko`plab tarmoqlari, qishloq xo`jaligi korxonalarini transport vositalari ishlab chiqaruvchi zavodlar, mebel ishlab chiqaruvchi korxonalar va boshqalar bilan o`zaro aloqada rivojlanadi.

Mehnat resurslari. Turistik mahsulot ishlab chiqarish jarayonida insonlarning jismoniy va aqliy mehnati ishlatiladi. Bunda insonlarni sog`ligi va jismoniy kuchi, ma`lumoti hamda malakasi darajasi asosiy o`rinni egallaydi. Mehnat resurslarining miqdori, malakasi iqtisodiy omil sifatida katta ahamiyatga ega.

Turizm jahon xo`jaligining mehnat resurslarini ko`p talab qiluvchi tarmoqlaridan hisoblanadi. Turizm sohasidagi band ishchi kuchining o`ziga xos

xususiyati shundaki, 80% mehnat resurslari malakasiz hisoblanadi. Ularning yarmidan ortig`ini ayollarni tashkil qiladi. Undan tashqari turizm industriyasida yoshlar va chet el ishchi kuchidan keng foydalaniladi. Misol uchun Evropa ittifoqi mamlakatlarida har bir uchinchi 16 yoshdan 21 yoshgacha bo`lgan o`smir turizmning xizmat ko`rsatish sohasidagi ishlaydi.

Butunjahon mehnat tashkiloti turizmda bandlikni 3ta asosiy shakllarga bo`ladi:

1. Mavsumiy ish, bunda asosan sayyohlik mavsumida turistlar soni bir necha barobarga oshib ketadi, shunda qo`shimcha ishchi kuchiga talab oshadi.
2. To`liqsiz ish kuni, bu asosan rivojlangan mamlakatlarning mehmonxona va restoran xo`jaligidagi band ishchi kuchlari kiradi. Turli mamlakatlarda to`liqsiz ish kuni bilan ishlayotganlar butun mehmonxona biznesida band ishchi kuchlarining 12% dan 52% gacha tashkil etadi.
3. Vaqtinchalik ish bilan bandlik (dam olish kunlari, ko`rgazmalar tashkil etish)

Sarmoya resurslari. Ishlab chiqarishning birinchi omillari er va mehnat bo`lsa, ularni sarmoyalar asosida mehnat kuchi yordamida amalga oshiriladi.

Sarmoya elementlari tasnifi mutaxassislar tomonidan quyidagicha belgilangan:

- asosiy binolar: otellar, bar, restoran, klub va boshqalar.
- yordamchi binolar: garaj, isitish sistemasi va boshqalar.
- inshoot va qurilmalar: yo`llar, turistik poezdlar, sport maydonlari va boshqalar.
- o`tkazgich qurilmalari: elektroo`tkazgichlar, quvurlar va boshqalar.
- mashina va jihozlar: transformator, kompyuter va boshqalar.
- transport vositalari: engil avtomobil, avtobus va boshqalar.

Turizm salmog`ining yuqoriligi iqtisodiy tomondan daromadning oshishiga, yangi ish o`rinlarini yaratilishiga hamda kichik biznesni rivojlanishiga turtki bo`ladi.

Turistik mamlakatlarda 50 foizdan ortiq mehnatga yaroqli aholi turizm sohasi bilan to`g`ridan – to`g`ri yoki bilvosita bog`langan. Agarda ularda turistlar kelishi qaysidir sababga ko`ra kamaysa, ishsizlar soni ortib boradi. Lekin yirik industrial mamlakatlarda turizm sohasida band aholi 5 foizdan ortmaydi, ammo turizmning dunyo bo`yicha rivojlanishi tufayli bu mamlakatlarda ham turizm sohasidagi band mehnat resurslarini salmog`i ortib boradi.

Turizm sohasida miqdor jihatdan tahlil qilishdan tashqari, bandlikning sifat jihatdan tahlili ham mavjud. Ma`lumki turizm asosan past malakali ishchilar, ya`ni xizmatchilar, yuk tashuvchilar, ofitsiantlar ishlashadi. Bular bilan yuqori malakali gid – tarjimon, bosh oshpaz, menejerlar ham ishlashadi. Albatta bu sohani ham yuqori malakali mutaxassislar bilan ta`minlash katta ahamiyatga ega. Turizm asosan band ishchilarning jinsiy tahlili ham ahamiyatga ega bo`lib, mehmonxona xo`jaligida ayol ishchilarning ulushi 50 foizdan ortiq.

Turistik axborot resurslari. Sayohat vaqtida yoki unga tayyorgarlik ko`rishda turistlar ehtiyojidan kelib chiqib, ularga beriladigan ma`lum hudud, ob`ekt to`g`risidagi ma`lumotlar majmuasi turistik axborot resurslari hisoblanadi.

Mutaxassislar turistik axborot resurslariga turistik marshrutda joylashgan hamda tarixiy, ilmiy ahamiyatga ega ob`ektlar bo`yicha ma`lumotlarni kiritishadi. Undan tashqari turizm ahamiyatiga ega shaharlar, qishloqlar, tabiat manzaralari ularga bog`liq afsona va qissalar, har xil adabiyotlar, xaritalar, tasviriy albomlar, rasmlar, audio – video mahsulotlarni ham kiritishadi. Ko`pgina shaharlarda turistik axborot beruvchi markazlar ishlab turibdi, ular iste`molchilarga barcha ma`lumotlarni etkazib berishadi.

Umuman olganda hozirgi kunda turistlar uchun informatsiya asosiy o`rinni egallaydi. Chunki turist borayotgan joyi haqida qancha ko`p bilsa, sayohatini samarali o`tkazadi. Albatta har qanday turist ma`lum vaqt oralig`ida iloji boricha ko`proq joylarga borishga harakat qiladi. Buning uchun u albatta ma`lumotlarga etarli darajada ega bo`lishi kerak.

Axborot beruvchi resurslarga internet tarmog`i, adabiy va tasviriy nashrlar hamda xalq etnoslari, afsonalari ham kiradi. Axborot tashuvchilar moddiy ob`ektlar –

inson va ijodlari, nomoddiy ob`ektlar – turli axborot manbalari hisoblanadi. Diniy turizmda moddiy ob`ektlar bo`lib, monax va dindorlar, ekskursiya olib boruvchilar, hamda diniy markaz va shaharlarning fotosi, kartasi, sxemalari hisoblanadi.

1.3. Turizm resurslari va milliy turistik resurslarni shakllantirishning iqtisodiy va ijtimoiy mazmuni.

Turizm bugungi kunda jahondagi eng ko`p foyda keltiruvchi sohaga aylandi. So`nggi yillarda uning jahondagi tovarlar va xizmatlar savdosining 10 % to`g`ri kelmoqda. SHuning uchun ko`pgina mamlakatlarda bu sohaga alohida e`tibor qaratilmoqda. Jumladan, O`zbekistonda ham turizmni rivojlantirishga davlat darajasida qarab, barcha imkoniyatlarni ishga solmoqda. Mamlakatimiz turizmni rivojlantirishning barcha imkoniyatlariga ega. Birinchi navbatda, turistik resurslarga boyligi buning tasdig`idir. Albatta turizmni shakllanishi va rivojlanishi turistik resurslarning salohiyatiga bog`liqdir. Mamlakat qanchalik turli – tuman turistik resurslarga ega bo`lsa, turizmni rivojlanishi shuncha oson kechadi.

Turistik resurslarning turizmdagi ahamiyati uning ijtimoiy – iqtisodiy mazmunidan kelib chiqadi. Turizm ijtimoiy sohaning bir qismi bo`lib, uning asosiy faoliyatlarida iste`molchiga iste`mol jarayonida moddiy va nomoddiy muhitni yaratish uchun xizmatlar qilish, dam olish va faoliyat ishlarini o`zgartirish, almashtirish uchun sharoitlar yaratish, sog`lig`ini muhofaza qilishni ta`minlash, shuningdek, aholining umumiy ma`lumoti va madaniy – texnik darajasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda turistik resurslar orqali dam olishni tashkil qilish, insonning hayotiy kuchlarini tiklash, bo`sh vaqtdan unumli, to`g`ri foydalanish ta`minlanadi. Shuningdek, turistik resurslar shaxsning rivojlanishida, barkamolligida, sayohatchining intellektual darajasini oshirishda, asabiy holatini yaxshilashda, shaxs sifatida tavsifini berishda xalqaro, davlatlararo va va shaharlararo munosabatlariga ijobiy ta`sir qiladi. Undan tashqari turistik resurslar turizmni ijtimoiy samaradorligini ta`minlaydi. Bu soha bevosita aholining ijtimoiy sohaga muhtoj qatlamini, ya`ni maktab o`quvchilarini, nafaqaxo`rlarni, talaba – yoshlarni, nogironlarni, keksa nuroniylari kabi aholining shunday toifasini sayohat

qildirish tushuniladi. Eng muhimi ushbu sohaga qo`yilgan investetsiya foyda uchun emas, balki ijtimoiy qo`llab – quvvatlash uchun mo`ljallangan bo`ladi.

Aholining salomatligi va atrof-muhit sifati o`rtasida bevosita va bilvosita aloqalar mavjud. Masalan, Jahon sog`liqni saqlash tashilotining ma`lumotlariga ko`ra, aholi salomatligi 50-50% ularning iqtisodiy ta`minoti va yashash tarzi, 18-20 % atrof muhitning holatiga, 20-30% tibbiy xizmat darajasiga bog`liq bo`ladi. Xavoning ifloslanishi aholi salomatligining 43-45 % yomonlashuviga sabab bo`ladi. Zamonaviy gigiena fani atrof-muhitning ifloslanishi aholi kasallanishining o`rtacha darajasi 20% ga oshishini aniqlagan. Bunday vaziyatda rekreatsiya faoliyati ijtimoiy ishlab chiqarish va xizmat ko`rsatishning muhim tarmog`iga aylangan bo`lib, u aholining ishdan bo`sh vaqtdan foydalanishni yaxshilashga va dam olishini tashkil etishga xizmat qiladi. Rekreatsiya inson tamonidan yuqori baholanadigan va ijtimoiy natija beradigan keng yo`nalishni qamrab oladi. Unda dam olish va sog`lomlashtirish, bilish va ijod, odamlar va tabiat bilan tanishish, ta`lim va tarbiyani takomillashtirish va boshqalar birgalikda o`z ifodasini topadi. Bunday ehtiyojlarni qondirish, sog`lomlashtirish, umrni o`zaytirish, insonning jismoniy va ma`naviy darajasini oshirish, shaxsni barkomallashtirish, bilim va malakalarni oshirish va boshqa qator ijtimoiy natijalarga erishishga imkon beradi. Tabiiy omillarga asoslangan rekreatsiya faoliyati (turizm)shahar va qishloq aholisi orasida keng tarqalgan kasalliklarning ommaviy profilaktik vositasi hisoblanadi. U faqatgina ish qobiliyatini tiklashni va mehnat unumdorligini oshirishnigina ta`minlab qolmay, balki 20-50 % ga yurak-tomir, asab, nafas olish, oshqozon, suyak kasalliklari patologiyasi paydo bo`lishining oldini olishni ta`minlaydi.

O`zbekistonning qulay iqlim sharoitlari va o`ziga xos landshaftini inobatga olganda sport va ekologik turizmning rivojlanishi uchun barcha asoslar mavjud. Farg`ona vodiysi va Toshkent viloyati ajoyib tog` tizimlari, gullagan vodiylar va ajoyib tog` daryolariga boy. Tog`ning toza havosi, yil davomida quyoshli kunlarning ko`pligi, ajoyib tog` manzaralari nafaqat O`zbekiston fuqarolarining, balki Qozog`iston, Qirg`iziston va Tojikiston kabi qo`shni mamlakatlarning aholisi ham tashrif buyuruvchi turizm ob`ektlariga aylanishiga imkon beradi. O`zbekiston

hududida mineral suvlarning turli xil turlari keng tarqalgan, mamlakatdagi 300 dan ortiq shifobaxsh er osti mineral suv manbalariga ko`plab odam tashrif buyuradi. Hozirgi kunda bu manbalardan 121 tasi faoliyat yuritmoqda. CHimyon va To`rtko`l kabi tog` - chang`i sportini rivojlantirish mumkin bo`lgan bir qancha tog` maskanlari mavjud. Baland qorli tog`lar alpinizm, speleoturizm, daryo turizmi kabi turli tog` turizmi turlarini amalga oshirish imkonini beradi. SHifobaxsh giyohlarning ko`pligi turli xil ekologik turlar, turli giyohlar va o`simliklar yig`ish uchun turlarni tashkil etishga ikmoniyat yaratadi. Bu esa ko`plab chet ellik turistlar orasida qiziqish uyg`otadi.

Turistik resurslar xalq madaniyati, urf-odatlar, rusumlari, ma`naviyatini ko`rsatuvchi, belgilovchi milliy boylikdir. Xattoki, buyuk sohibqiron bobomiz Amir Temur “Bizni qudratimizni bilmoqchi bo`lsangiz, biz qurdirgan inshootlarga boqing” deb bejiz ta`kidlamagan. Ana shu qadimiy arxitektura yodgorliklari, madaniy ob`ektlar hamda atrof-muhit, tabiatning qay ahvolda ekanligiga qarab o`sha joyning aholisining ma`naviy-madaniy darajasini belgilash mumkin.

Turizmni barqaror rivojlanishida turistik resurslarning iqtisodiy mazmuni yotadi. Hozirgi kunda ko`pgina mamlakatlarda turizm milliy iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim omili hisoblanmoqda.

Hozirgi davrda jahon xo`jaligida bu sohada band ishchi kuchining ulushi yildan – yilga oshmoqda. Butunjahon sayyohlik va turizm kengashi (World Travel and Tourism Council) ma`lumotlariga ko`ra 1996 yil turizm sohasida 225 mln. ish o`rni mavjud bo`lgan bo`lsa, 2006 yilga kelib, yana 130 mln. ish o`rni ortdi. Hozirgi vaqtda turizm sohasida jahondagi mavjud har 10 ta ishchi kuchining biri band. Ayrim mamlakatlarda bu ko`rsatgich yanada yuqori. Masalan, Ispaniyada turizm sohasida iqtisodiy faol aholining 8,3 foizi, Barbadosda – 10,5 foizi, Maltada – 15 foizidan ortig`i band.

Turizm ham respublikamiz iqtisodiyotida qishloq xo`jaligi, sanoat, transport va boshqa makroiqtisodiy tarmoqlar qatori o`zining munosib o`rniga ega bo`lishi uchun etarlicha resurslarga ega. Mamlakatimizda turizmni rivojlantirish imkoniyatlari bo`yicha Markaziy Osiyo davlatlari ichida etakchi hisoblanadi.

Turizm turistlar ehtiyojini qondirishga qaratilgan faoliyatdir. Mutahassislar turistlarni 6 ta asosiy ehtiyojlarini ajratadi:

1. Rekreatsiya, dam olish
2. Og`ayni va tanishlarini ko`rish bo`yicha;
3. Ish va professional maqsadlar bo`yicha;
4. Davolanish;
5. Diniy va ziyoratchilik bo`yicha;
6. Insonlarning jismoniy, iqtisodiy va ruhiy ehtiyojlaridan kelib chiqib va boshqa maqsadlar bo`yicha.

YUqoridagi ehtiyojlarni qondirishga turistik faoliyatni amalga oshirish yotadi. Bu o`z navbatida iqtisodiy turizm hisoblanib, uni qo`yidagilar asosida shakllantiriladi:

- turistik xizmatlarni ishlab chiqish;
- turistik mahsulotni shakllantirish;
- turistik mahsulotni sotish;
- turistik ehtiyojni qondirish.

Turizm iqtisodiy kategoriya bo`lib, boshqa davlatlardan kelgan turistlarga mahalliy xizmatni sotadi, o`z ishchilariga ish-joy sharoitini yaratadi, kirib kelayotgan valyutadan daromat oladi. Bir tomondan turizm sohasi turistlarga bevosita xizmat qiluvchi tarmoqni taklif qiladi, ikkinchi tomondan turizm bozoriga yo`naltirilgan xizmat qilish va moddiy ishlab chiqarish kabi bir-biriga qo`shilgan tarmoqlarning o`zaro bog`langan tizimni belgilaydi.

Turizm – bu ishlab chiqarish va iste`molchining yakdil jarayonidir. Iste`mol ob`ekti turistik tovar va xizmatlar hisoblanib, iste`mol davrida iste`molchining bu tovarlar va xizmatlar qoniqtirishi lozim. Bunda turizmning iste`mol qiymati foydali buyumlar tovarlar, qulaylik va tabiat manzaralari va xizmatning har xil usulidan kelib chiqadi.

Turistik iste`mol bir tomondan tovarga va pullik xizmatga ega bo`lishi, ikkinchi tomondan tovarlar ko`rinishiga ega bo`lmagan joy, yaxshi muhitni o`z ichiga oladi.

Turizmni iqtisodiy samarasi keluvchi turistlar soni bilan bevosita bog`liq. Turistlar soni oshib borishi bilan, turizm orqali kelayotgan daromad ham oshib boradi. O`z navbatida turistlar sonini oshishi turistik qiziqishni orttiradigan ob`ektlarga turistik resurslarga bog`liqdir.

Turizmning rivojlanishi davlat uchun ham juda foydalidir. Xususan u turizmni rivojlantirish evaziga o`z iqtisodiyotining yuksalishiga erishadi, davlat byudjetiga tushumlarning ko`payishini ta`minlaydi, tabiiy resurslarni asrab-avaylashga erishadi, mamlakatning ijtimoiy barqarorligini ta`minlashga harakat qiladi va unga erishadi, xalqaro aloqalarga erishadi, madaniy aloqalar kengayadi, valyuta tushumi ko`payadi va h.k. Turizm iqtisodiyotning tarkibiy qismi sifatida turistlar qabul qiluvchi mamlakatga daromadni keltiradi, qattiq valyuta tushumini ta`minlaydi, aholini ish bilan bandlik darajasini oshiradi. Turistlarga xizmat qilish uchun mehmonxona kerak bo`ladi. Bu erda ular ovqatlanishi lozim. Turli shou dasturlarda qatnashadilar. Bularning hammasi naqd pul, ko`p hollarda agar ular xorijiy turistlar bo`lsa, valyuta tushumining ko`payishini ta`minlaydi. SHu sababdan turistik resurslarning turizm faoliyatida iqtisodiy mazmuni oshib boradi.

Shunday qilib, turistik resurslar iqtisodiyotning tarkibiy qismi sifatida o`ziga xos xususiyatlarga ega. Bulardan tashqari resurslar mamlakat hayotiga sezilarli darajada ta`sir qiladi. Buning mahalliy aholi uchun ham katta foydasi bor. Ular ish bilan ta`minlanadi, turli millat, elat va xalq vakillari bilan muloqotda bo`ladilar va ularning turli an`ana va qadriyatlarini bilan tanishadilar, doimiy daromad olib turish imkoniyati, mahsulotlarni sotish imkoniyatiga ega bo`ladilar, mahalliy aholi imkon qadar o`zlarining an`ana va qadriyatlarini namoyish qilish uchun uni saqlab qoladilar va unitilganlarini tiklaydilar.

Turistik resurslarning iqtisodiy ahamiyati yana shundan iboratki, mamlakat tabiati ham turizmni rivojlantirish katta foyda beradi. Xususan, mamlakat ekologik barqarorlikni ta`minlash tadbirlari qo`llaniladi, tabiat resurslaridan turistlarning rohatlanishi uchun foydalaniladi, manzarali maydonlarning yaratilishi imkoniyatini tug`diradi, suv, havo, o`rmonlarning tabiiy holda saqlanishi uchun harakat qilinib, turistlarni jalb qilinadi.

2-bob. O`zbekistonda turizm resurslari va milliy turistik mahsulotni shakllantirishning asosiy yo`nalishlari va istiqbollari.

2.1. O`zbekistonning milliy turistik resurslarining hozirgi holati va taxlili.

Respublikamiz mustaqillikga erishgandan so`ng tabiiy, hamda madaniy-tarixiy yodgorliklarni, milliy merosni asrab-avaylashga katta e`tibor berilmoqda. Bu borada mavjud turistik resurslarni yaxshi holatda kelajak avlodga etkazish, ulardan turizm maqsadida samarali foydalanish, ulardan olinadigan iqtisodiy samaradorlikka bog`liq. Bu esa, mamlakatimizdagi arxitektura yodgorliklaridan, arxeologik topilmalardan turizm sohasida oqilona foydalanishning tashkiliy, huquqiy, hamda me`yoriy asoslari yaratilishi juda muhimdir.

Hozirgi davrda iqtisodiyotimizni rivojlantirish, aholini ijtimoiy – iqtisodiy ahvolini yaxshilashda yangi ish o`rinlarini ochish katta ahamiyatga ega. SHuning uchun qaysi tarmoqlarda yangi ish o`rinlari ochish imkoniyati bo`lsa, undan samarali foydalanish lozim. Bugungi kunda turizm jahondagi eng ko`p foyda keltiruvchi biznes ko`rinishlaridan biriga aylangan. U bozor iqtisodiyotining ajralmas qismi bo`lib, danyoning ko`pgina mamlakatlarida tezkorlik bilan rivojlanib borayotgan tarmoqqa aylandi. Turizm sohasi jahon xo`jaligining transport, aloqa, savdo-sotiq, qurilish industriyasi, qishloq xo`jaligi, iste`mol mollari ishlab chiqaruvchi sanoat tarmoqlari bilan chambarchas holda rivojlanib, jahon iqtisodiyotida o`z o`rniga ega bo`lmoqda. Iqtisodiyotimizda turistik resurslardan samarali foydalanishda sohada yangi ish o`rinlari ochish katta ahamiyatga ega.

Dunyo mamlakatlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti o`zining ma`no-mazmuni jihatidan oldingi bosqichlardan keskin farq qiladi. Bunda eng asosiy va muhim jihat – milliy iqtisodiyotlarning tobora integratsiyalashuvi va globallashtiruvining kuchayib borishidir. Ayni paytda bu jarayonlar xalqaro maydondagi raqobatning ham keskinlashuviga, har bir mamlakatning xalqaro mehnat taqsimotidagi o`z mavqeini mustahkamlash uchun kurashining kuchayishiga ham ta`sir ko`rsatadi.

Shunga ko`ra, biz mamlakatimiz turizm sohasi rivojlanishining joriy va istiqboldagi chora-tadbirlarini belgilashda jahon moliyaviy inqirozi oqibatlarining

ta`sirini har tomonlama hisobga olishimiz, turizm rivojlanish dasturlarini ushbu jarayonlar ta`siri nuqtai-nazaridan shakllantirishimiz va ularni izchil amalga oshirishimiz taqozo etiladi. Bu boradagi chora-tadbirlar Prezidentimiz I.Karimovning «Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O`zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo`llari va choralari» nomli asarlarida keng va batafsil bayon qilib berilgan. Asarda jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining mazmun-mohiyati, namoyon bo`lish shakllari, kelib chiqish sabablari, uning O`zbekiston iqtisodiyotiga ta`siri, mazkur inqiroz oqibatlarini oldini olish va yumshatishga asos bo`lgan omillar bayon qilib berilgan. Ushbu omillardan kelib chiqib turistik resurslardan foydalanish samaradorligini ta`minlashning o`ziga xos xususiyatlari belgilash o`ta muhimdir.

Dengiz va okeanlarga chiqish imkoniga ega bo`lish, sayohatchilarning davlatlarga jalb etilishida alohida o`rin tutadi, biroq O`zbekiston bunday imkoniyatlarga ega bo`lmasligiga qaramay, u Markaziy Osiyoning yo`llar tuguni chorrahasida joylashgan. Bu esa nafaqat harakatlarning, tovar almashish, texnologiyalar va uskunalarni ayirboshlash uchun, balki turizmni rivojlantirish uchun ham qulay imkoniyatlar yaratadi. Masalan, Buxoro, Samarqand, Xiva, Qo`qon, SHaxrisabz kabi qadimiy shaharlarimiz bugungi kunda butun dunyoga mashhur Respublikamiz xududidagi 4 mingdan ortiq arxitektura yodgorliklari YUNESKO himoyasiga olingan.

O`zbekistonda tarixiy – madaniy, arxitektura, arxeologiya ahamiyatidagi 7 mingdan ortiq ob`ektlar mavjud. Ekspert B. To`raev fikricha ulardan 545 tasi – arxitektura, 578 tasi – tarixiy, 1457 tasi – san`at yodgorliklari va 5500 dan ortig`i arxeologik ahamiyatiga jalb etilgan. 200 dan ortiq ob`ektlar ta`mirlanmoqda, 500 tasi esa ta`mirlanishga muhtoj. Ko`p mamlakatlar tajribasiga ko`ra, ta`mirlanish jarayonini o`zi turistlar uchun qiziqarli hisoblanadi. Undan tashqari respublikamizda 300 dan ortiq mezeylar, 1200 ta xalq ijodiyoti tashkilotlari mavjud. Turistik ziyorat ob`ektlari miqdori bo`yicha Toshkentda -144 ta, Samarqandda – 118 ta, Buxoroda - 201 ta, Xiva -310 tani tashkil etadi. Ammo asosiy turistik resurslarimizdan turizm maqsadida foydalanish tashkil etilmagan.

Hozirgi kunda mamlakatimizga "O`zbekturizm" MK malumotlariga ko`ra 2010 yilda "ananaviy" turizm (tarixiy - tanishuv mehmondo`stlik, tabiatni o`rganish, arxeologiya va b.) bo`yicha 13,1%, professional ish va xususiy maqsadlarda esa 86,9 % turistlar kelgan.

2.1.1 -jadval

**O`zbekiston Respublikasida 2006-2010 yillarda turizm sohasining
rivojlanish ko`rsatkichlari**

Ko`rsatkichlar	2005y	2006y	2007y	2008y	2009y	2010y	Jami 2006- 2010 yy.
	xaqiqatda			reja			
Jami turistlar soni (ming kishi)	621,7	659	699	714	786	870	3755
SHundan chet elliklar	241,9	257	272	288	305	339	1461
Xizmatlar xajmi (mln. sum)	39787,1	45755	54906	66985	82392	107110	357148
Xizmatlar eksporti (ming AKSH doll.)	29000	42000	44520	47191	50023	53025	236759
Foyda (mln sum)	566,1	1712	2000	2440	2976	3869	12997

Manba: Manba: «O`zbekturizm» MKning 2006-2010 yillarda xizmat ko`rsatish va servis sohasini jadal rivojlantirish dasturi.

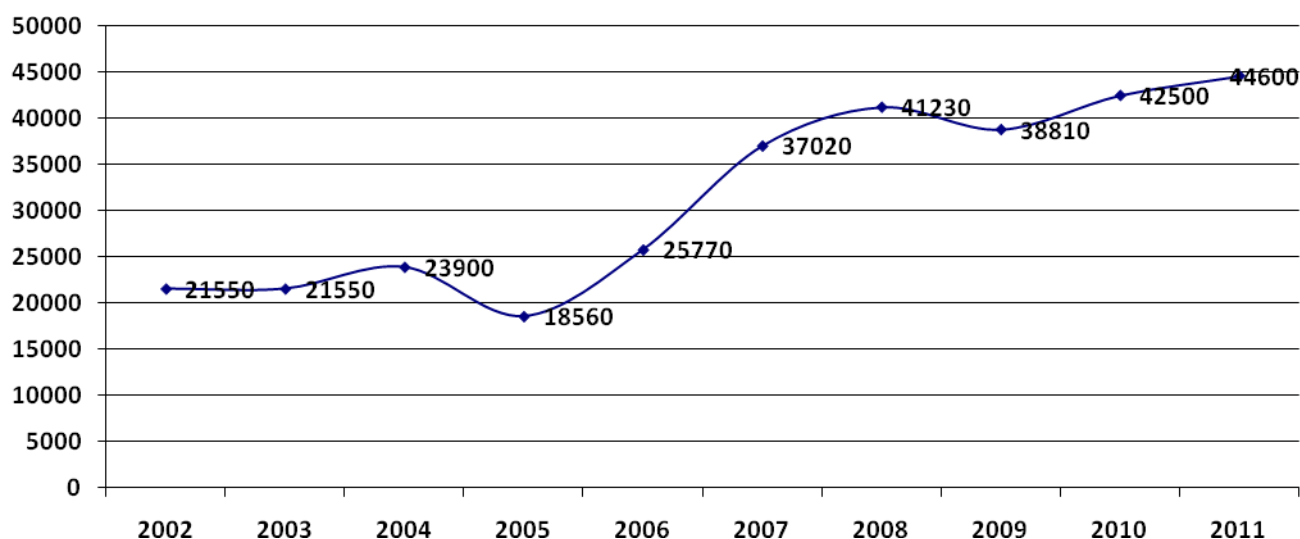
Yuqoridagi jadvalni (2.1.1 – jadval) tahlil etadigan bo`lsak, 2005 yildan so`ng O`zbekistonga xorij turistlarini kelishi oshib, 2006 yilda 257 ming nafar, 2007 yilda 272 ming nafar, 2008 yilda 288 ming nafar, 2009 yilda 305 ming nafar, 2010 yil 339 ming nafar xorijiy turistlar tashrif buyurgan. Ammo ekspertlarning bahosiga ko`ra, O`zbekistonning turistik resurslari yiliga o`rtacha 4 mln. kishini qabul qilish imkoniyatiga ega. Bu darajalarga erishish uchun turistik resurslardan oqilona, to`laqonli tarzda foydalanishga erishish yo`lini topish lozim. O`zbekistonning turistik salohiyati dunyo mamlakatlari orasida o`rtacha ko`rsatkichdan baland hisoblanadi. Demak, mamlakat eksportida va YAIMda turizmning ulishi yuqori bo`lishi kerak. Lekin hozirgi kunda O`zbekiston YAIMda turistik xizmatlarning ulushi kam. Bu ko`rsatkich ham mavjud turistik resurslardan samarali foydalana olmayotganligimizni bildiradi. Ko`p turistik resurslar joylashgan mintaqa iqtisodiyotida turizm boshqa tarmoqlar bilan bir qatorda rivojlanib, boshqaruvchi, etakchi tarmoq bo`lishi lozim.

Xorazm viloyati turistik resurslarga boy hisoblanadi va mavjud turistik resurslar orqali mahalliy va xalqaro turizmni rivojlantirish mintaqa iqtisodiyotining muhim daromad manbaiga aylanishi mumkin. Viloyatda hozirgacha 20 ta arxeologik maskanlar ro`yxatga olingan. Arxeologik turizm dunyo mamlakatlarida o`zining alohida e`tiboriga molik turizm turlaridan ekanligi ma`lum bo`lsada bu arxeologik maskanlardan turizmda foydalanish dasturlari ishlab chiqilganicha yo`q. Bu yo`nalishda xalqaro turistlarning ziyoli, ilmli, tsivilizatsiya tarixiga qiziquvchanliklarini xisobga olsak, viloyatda arxeologiya turizmiga xalqaro turistik oqimni kuchaytirish imkoniyatlari katta hisoblanadi.

Bunda viloyatga keladigan sayyohlarning sonini oshirish lozim. Buning uchun viloyat turizm infratuzilmasini shakllantirish, xizmat turlarini kengaytirish, malakali mutaxassislarni tayyorlash va boshqa amaliy ishlarni bajarish asosiy tashkiliy vazifa hisoblanadi.

2.1.1 - rasm

Xorazm viloyati bo`yicha 2002 – 2011 yillarda xorijiy turistlarni qabul qilish (ming kishi)

Ushbu rasmda shuni kuzatish mumkinki, 2004-2005 yillar davri maboynida viloyatga xorijiy turistlarni kelishi birmuncha pasaygan. Ammo 2006-2008 yillarda xorijiy turistlarni kelishi muntazam o`shish sru`atlariga ega bo`lgan. Biroq 2009 yilda xorijiy turistlarni kelishi 2008 yilga nisbatan jahonda yuz bergan moliyaviy-iqtisodiy

inqiroz tufayli birmuncha pasaygan. Ammo, 2010-2011 yilda Xorazm viloyatiga tashrif buyurayotgan turistlar oqimi ko`payganligini ko`rishimiz mumkin.

Tarixiy, arxitektura yodgorliklaridan turizm maqsadida samarali foydalanishga to`sqinlik qiluvchi omillardan biri bu tarixiy joylar oldida, atrofida har xil qurilishlarning (turar joy, savdo do`koni, maishiy xizmat ob`ektlari, yo`l va boshqalar) bo`lishidir. Bu qurilishlar ko`pincha tarixiy joyning umumiy ko`rinishini buzadi, undan tashqari obidalarining buzilishi, emirilishiga olib kelishi mumkin. SHu sababli tarixiy joylar atrofida keraksiz qurilishlari to`xtatish, qurilgan taqdirda ham tarixiy joyga hamohang bo`lishi talab etilishi kerak.

Turizmning rivojlanyotganligi Xorazm viloyatida 2000-2009 yillarda tashrif buyurgan xorijiy sayyohlar va ko`rsatilgan xizmatlar orqali ko`rish mumkin. U quyidagi jadvalda aks ettirilgan.jadval (2.1.2.)

Xorazm viloyatida 2000-2011 yillarda turistlarga xizmat ko`rsatishning rivojlanib borishi

Jadval 2.1.2.

№	Yil-lar	Tashrif buyurgan horijiy sayyohlar	Xizmat ko`rsatilgan turistlar (kishi)	Ko`rsatilgan xizmatlar (mln. so`mda)	Daromad (mln. so`mda)	Xizmatlar eksporti (ming. AQSH dollarida)
1	2000	27100	60150	365,51	13,59	1420
2	2001	24180	57220	446,68	42,23	1076
3.	2002	21550	57600	726,3	6,95	980,1
4.	2003	21550	60200	252,24	-17,22	713,33
5.	2004	23900	61400	1277,2	4,1	1097,8
6.	2005	18560	38780	1084,8	-96,8	795,24
7.	2006	25770	49450	1375,2	20,1	975,5
8.	2007	37020	61820	2135,3	109,4	1378,8
9.	2008	41230	68350	2441,6	51,0	1886,5
10	2009	38810	47760	2665	65,8	1668,2
11	2010	42500	52400	2881,3	67,1	1869,3
12	2011	44600	63650	3362,4	68,4	2181,6

	Jami	360900	678780	15287,33	448,67 -114,02	16042,39
--	------	--------	--------	----------	-------------------	----------

*Viloyati statistika qo`mitasi ma`lumotlari asosida tayyorlandi.

Turizmni rivojlantirishda viloyatda kichik biznes sub`ektlari tomonidan ko`rsatilgan xizmatlar quyidagi jadvalda aks ettirilgan.jadval(2.1.3.)

Xiva tumanida kichik biznes sub`ektlari tomonidan o`n uchta mehmonxona tashkil etilgan. Ularda jami bir yuz o`n tqrt kishi band bo`lib, jami 28416 sayyohga xizmat ko`rsatilgan, 27172 tasi chet ellik, 1469 tasi O`zbekiston fuqarolidir.

Xorazm viloyati Xiva tumanida kichik biznes sub`ektlari tamonidan turizm sohasi to`g`risida ma`lumot

jadval 2.1.2.

№	Mehmonxonalar soni		Ishchi soni kishi	Ish haqi (ming so`m)	Sof tushim (ming so`m)	Daromad solig`i to`lagunga qadar foyda	Xizmat ko`rsatilgan sayyohlar soni, kishi	SHu jumladan	
								CHet elliklar	O`zbekiston fuqarolari
1	“Isoqjon Umidabonu” xususiy mehmonxonasi	16	6	2290	23895,7	6277,2	695	658	37
2	“Xiva SHaxrizoda” xususiy firma	28	5	2300,8	20724,3	3700,5	1248	1248	-
3	“G`anijon Afandi” MCHJ	4	2	1041,2	20224,9	2102,1	32	32	-
4	“Mirzoboshi” xususiy mehmonxonasi	17	9	3005,4	13700,2	1309,1	428	428	-
5	“Arqonchi” xususiy firmasi	40	10	1732	52606,6	3829,8	1345	1842	-
6	“Xiva Ma`mun tur” xususiy korxonasi	-	2	356,8	2906,5	684,0	-	-	-
7	“Zafarbek” turistik firma	24	9	1099,7	18846,2	2261,5	598	860	-
8	“Xiva Otabek” xususiy korxonasi	6	3	488,7	2668,4	1111,0	287	289	-
9	“Sobir Arqonchi” MCHJ	45	10	1182,1	27628,8	3711,9	775	969	-
10	“Meros” xususiy firmasi	14	6	755,7	6423	963,5	385	375	10
11	“Hotel Asia Khiva” MCHJ	164	25	24617	645461	418235	12944	12279	665
12	“Xiva Malikasi” qo`shma korxonasi	166	25	12445	315067	68000	9624	8894	730
13	“La`li opa” xususiy korxonasi	8	2	687,4	3791	503,8	280	253	27
	Jami	532	144	52001,8	1153943,6	512689	28641	27172	1469

*Viloyati statsitika qo`mitasi ma`lumotlari asosida tayyorlandi.

2.2.O`zbekistonning milliy turistik resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo`llari.

Hozirgi davrda dunyo mamlakatlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti o`zining ma`no-mazmuni jihatidan oldingi bosqichlardan keskin farq qiladi. Bunda eng asosiy va muhim jihat – milliy iqtisodiyotlarning tobora integratsiyalashuvi va globallashtiruvining kuchayib borishidir. Ayni paytda bu jarayonlar xalqaro maydondagi raqobatning ham keskinlashuviga, har bir mamlakatning xalqaro mehnat taqsimotidagi o`z mavqeini mustahkamlash uchun kurashining kuchayishiga ham ta`sir ko`rsatadi.

Shunga ko`ra, biz mamlakatimiz turizm sohasi rivojlanishining joriy va istiqboldagi chora-tadbirlarini belgilashda jahon moliyaviy inqirozi oqibatlarining ta`sirini har tomonlama hisobga olishimiz, turizm rivojlanish dasturlarini ushbu jarayonlar ta`siri nuqtai-nazaridan shakllantirishimiz va ularni izchil amalga oshirishimiz taqozo etiladi. Bu boradagi chora-tadbirlar Prezidentimiz I.Karimovning «Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O`zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo`llari va choralari» nomli asarlarida keng va batafsil bayon qilib berilgan. Agarda jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining mazmun-mohiyati, namoyon bo`lish shakllari, kelib chiqish sabablari, uning O`zbekiston iqtisodiyotiga ta`siri, mazkur inqiroz oqibatlarini oldini olish va yumshatishga asos bo`lgan omillar bayon qilib berilgan. Ushbu omillardan kelib chiqib turistik resurslardan foydalanish samaradorligini ta`minlashning o`ziga xos xususiyatlari belgilash o`ta muhimdir.

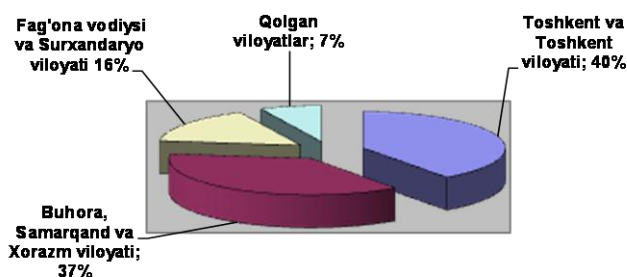
Turizmning hozirgi holatini baholar ekanmiz, shuni qayd etish muhimki, O`zbekistonda turizm infratuzilmasining rivojlanish darajasi chet ellik turistlarning ehtiyojlarini to`liq qondira olmayapti. Infratuzilma etarlicha rivojlanmagan taqdirda turistlar oqimini ko`paytirish va shunga mos ravishda valyuta tushumini ko`paytirish mumkin emas. Bundan kelib chiqqan holda infratuzilmaning ahvoli turizmning rivojlanishi va mamlakat imidjini shakllantirishga bevosita ta`sir ko`rsatadi. O`zbekiston hududida turizm infratuzilmasi bir tekisda taqsimlanmagan. Toshkent shahri va viloyatida respublika turizm salohiyatining 40 % qismi jamlangan. Yirik

infratuzilma salohiyatiga to'rt viloyat (Toshkent, Samarqand, Buxoro va Xorazm) va Toshkent shahri ega (2.2.1 - rasm).

Turizmni rivojlantirish uchun mavjud turistik resurslardan samarali foydalanishni ta'minlashga erishishimiz kerak. Bunda mintaqaning turizm infratuzilmasini talab darajasida rivojlantirish asosiy o'rinni egallaydi.

Turizm infratuzilmasi deganda – turistlarning turistik resurslaridan foydalanishni ta'minlovchi binolar tizimi, muhandislik va kommunikatsiya tarmoqlari, shu jumladan, yo'llar, turizmning xilma-xil korxonalari hamda turizm korxonalarining ishlatilishini ta'minlashga imkon yaratilishi tushuniladi. Bu avtomobil va temir yo'llar, yo'l harakatini, havo yo'llarini, dengiz va daryo yo'llari harakatini tartibga soluvchi tizimlar, issiqlik, elektr va telefon aloqalari bilan ta'minlash va boshqalardir. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida "Turizm to'g'risida"gi qonun, hamda 2006-2010 yilgacha O'zbekistonda turizmni rivojlantirish bo'yicha davlat dasturi to'g'risida qator me'yoriy hujjatlar turistik infratuzilmalarni rivojlantirish uchun kuchli davlat dasturi bo'ldi.

1.2.3 -rasm

Respublikamizda 20 dan ortiq turistik yo'nalishlar chet ellik turistlarni o'ziga jalb etib kelmoqda. Bu yo'nalishlar asosan YUNESKO tomonidan ishlab chiqilgan madaniy tanishuvlar dasturi asosida tayyorlangan bo'lib, O'zbekiston Markaziy Osiyodagi muvofiqlashtiruvchi markazlardan biri sifatida ko'rsatilgan.

O`zbekistonda turizm infratuzilmasining rivojlantirishda barcha infrastruktura ob`ektlarini jahon andozalariga etkazib, turistlar talabini qondirish kerak. Buning uchun turizm infrastukturasi tarkibiy qismlari mehmonxona, transport, oziq-ovqat, dam olish, davolash va boshqa ko`ngil ochar xizmatlarni yuqori darajada ko`tarishimiz lozim.

Turistik resurslardan samarali foydalanishda transport tuzilmasining hissi katta. O`zbekistonda turizmning rivojlanishiga «O`zbekiston Havoyollari» milliy aviakompaniyasining ham hissi qo`shilmoqda. Hozirga kunda milliy aviakompaniyamiz tasarrufida 12 ta aeroport mavjud bo`lib, ulardan beshtasi — Toshkent, Samarqand, Buxoro, Urganch va Termiz aeroportlari xalqaro maqomga ega.

Toshkent aeroporti 2001 yilda qayta ta`mirdan chiqarilgan bo`lib, unda soatiga 1000 yulovchiga xizmat ko`rsatish imkoniyati paydo bo`ldi. Har yili Toshkent aeroporti xizmatlaridan 2 million kishi foydalanadi. Toshkent aeroportida yulovchilar qulayligi uchun keng va qulay mebellar bilan jihozlangan kutish maydonlari, kuni bo`yi ishlovchi pasport, bojxona, chegara nazorati xizmatlari, ma`lumotxonalar, yuklarni konveyerda tashish xizmatlari, xalqaro telefon, chiptalarni sotib olish va bandlash kassalari, Duty—free do`konlari, restoranlar, barlar, tamaddixonalar, valyuta ayirboshlash punktlari, o`ta nufuzli mehmonlarga xizmat ko`rsatish VIP maydoni, qulayligi oshirilgan SIR maydoni kabilar tashkil etilgan. Toshkent aeroportida dunyoda ishlab chiqarilayotgan barcha samolyot turlarini qabul qilish mumkin.

Samarqand aeroporti soatiga 400 yo`lovchiga xizmat ko`rsata oladi. Samarqanddan Toshkent, Moskva, Sankt-Peterburg, Simferopol, Qozon shaharlariga, shuningdek, Yaponiya va Evropa mamlakatlariga etib borish mumkin. Aeroportda VIP — va CIP — maydonlari, kutish maydonlari, ona va bola xonasi, tibbiyot punkti, aviakassalar, pochta xizmati xonasi, xalqaro va shaharlararo telefon xizmati, barlar, restoran, valyuta ayirboshlash shohobchasi bor, yangi «Duty—free» do`koni ochilishi ustida ish olib borilmoqda.

Yangi Buxoro aeroporti 1997 yilda ishga tushirilib, xalqaro maqomga 1999 yilda erishgan, soatiga 150 yo`lovchiga xizmat ko`rsatadi. Unda keng kutish maydoni, bufetlar, do`konlar, tibbiyot punkti, yuklarni saqlash xonasi, milliy an`analarda bezatilgan VIP— va CIP— maydonlari mavjud. Buxoro aeroportidan Toshkent, Moskva, Sankt-Peterburg shaharlariga, shuningdek MDH mamlakatlari va boshqa davlatlarga uchish mumkin.

Yangi Urganch aeroporti soatiga 300 yulovchiga xizmat ko`rsatadi. Unda kutish maydoni, tibbiyot punkti, barlar, kafe, valyuta ayirboshlash shohobchasi, suvenirlar do`koni mavjud. Aeroportdan Toshkent, Moskva shaharlariga va dunyoning boshqa mamlakatlariga uchib borish mumkin.

O`zbekiston turizmining rivojlanishiga «O`zbekiston temir yo`llari» davlat hissadorlik temiryul kompaniyasi ham o`zining hissasini qo`shmoqda. Bu tashkilot 1994 yilning 7 noyabrida tashkil etilgan bo`lib, O`zbekiston hududi bo`ylab 4000 kilometr ga yaqin uzunlikdagi temir yo`llarga ega. Tashkilot tomonidan Toshkent-Samarqand orasida shinam Afrosyob tezyurar poezd qatnashining tashkil etilishi turistlar uchun katta qulayliklar yaratib berdi. Tashkilot tomonidan Samarqanddan Surxondaryo viloyatiga o`tuvchi temir yul tizimi takomillashtirilmoqda, bu ham turistlarni harakatlanishini engillashtiradi. SHuningdek, mustaqil O`zbekiston asosiy tarmog`i bo`lib hisoblangan xalqaro Traseka loyihasi asosida Toshkentdan Farg`ona vodiysi orqali qo`shni mamlakatlarga chiqib ketuvchi temir yo`lning qurilishi ham O`zbekistonga keluvchi xalqaro turistik oqimini orttirishi mumkin. Keyingi yillarda barpo etilgan, umumiy uzunligi 633 kilometrni tashkil qiladigan Navoiy – Nukus, 233 kilometrlik Toshguzar – Boysun – Qumqo`rg`on temir yo`l magistrallari, Qamchiq dovoni orqali o`tadigan tezkor avtomobil yo`lining ham chekka hududlardagi turistik resurslardan foydalanishga imkon beradi.. Bu yo`llar mamlakatimizning barcha hududlarini yagona transport tarmog`iga ishonchli tarzda birlashtirib, turizm infratuzilmasini rivojlantirishda muhim omil bo`lib xizmat qiladi.

Turistik resurslardan foydalanish samaradiligini oshirishda **mexmonxona xizmatlarini** rivojlantirish asosiy o`rinni egallaydi. Mehmonxona xizmatlarining sifatini boshqarish masalalarini hal qilishda mexmonxona korxonalarini shinamlik

darajasiga karab tasniflash katta rol uynaydi. Bundan tashqari, xodimlarga va ularning tayyorgarligi: ma`lumoti, malakasi, yoshi, sog`ligi, chet tillarni bilishi, tashqi ko`rinishiga ham bir qancha talablar qo`yiladi. Mamlakatimizda hozirgi kunda ko`plab mehmonxonalar qurilmoqda . Ayniqsa xususiy turistik mehmonxonalar soni oshib borayapti, jumladan Samarqand viloyatida hozirgi kunda 50 ta zamonaviy va milliy uslubda qurilgan mehmonxonalar faoliyat ko`rsatmoqda. 2007 yil mobaynida zamonaviy va milliy uslubda qurilgan 10ta mehmonxona ishga tushirilib, mehmonxonalarni qabul qilish quvvati yana 320 o`ringa ko`paydi. Bu erda asosiy maqsadni sifatli xizmat ko`rsatishni ta`minlashdir.

Ovqatlantirish infrastukturasida mehmonxonalar qoshidagi yoki yakka tarzda restoran, bar, kafelar, yaxshi ishlab nafaqat turistlarga, balki mahalliy aholiga xizmat ko`rsatmoqda. Ayrim ovqatlantirish ob`ektlarining ahvoli, xizmat ko`rsatish darajasi talabga javob bermaydi. Agar ovqatlantirish ob`ektlari sanitariya holati nazorat qilinib, ovqatlar va xizmat ko`rsatishning turli ish shakllari joriy etilsa, ijobiy yutuqlarga erishgan bo`lamiz.

Hozirgi paytda turizmning rivojlanishida **bank va moliyaviy tashkilotlar** xizmatlarining o`rni katta. Turistlar sayohatda va dam olishda xilma-xil xizmat turlaridan foydalanishni hohlaydilar. Ya`ni, o`z hohishi bo`yicha biror narsa sotib olishni istashadi. Bunda ular ko`ngil ochish uchun har kuni ko`p mikkorda pul sarflashadi. Shu sababli bu xizmat turini takomillashtirish turistlarga qo`layliklarni yaratadi.

Axborot xizmati ham turistik resurslardan unumli foydalanish uchun juda zarurdir. Turist sayohatga tayyorlanayotganda, hamda sayohat vaqtida o`zi boradigan joy haqida, o`sha mamlakat yoki boradigan hududning qonun-qoidalari, odatlari, mehmondo`stligi haqidagi qo`shimcha ma`lumotlarga, shuningdek, o`sha joyning xaritasiga, transport magistrallari sxemasiga muxtoj bo`ladi. Sayohat va turistlarning sarguzashtlari haqidagi ma`lumotlar ommabop va maxsus adabiyotlar ko`rinishida chop etiladi va bu holat turistlarni sayohat qilishga chorlaydi. Turizmda bo`lajak turistlarga bepul tarqatiladigan axborotlarni rang-barang ko`rinishida chop etishga e`tibor qaratish lozim. Bunda turistlar va turizm xizmatlari uchun axborot CD ROM

disklarini chop etish katta samara beradi.

Turizm infratuzilmasini zamonaviy kompyuter xizmatidagi tasavvur etib bo'lmaydi. Tezkor axborot va so'zlashuv, yangiliklardan xabardorlik turizmning muhim talabidir. Hozirgi turist internet, faks va boshqa zamonaviy texnika vositalaridan foydalanishi orqali boshqa mamlakatlarning turistik resurslari haqida tasavvurga ega bo'ladi. Zamonaviy elektron vositalari, shu jumladan, turistik xizmatlar, turistik markazlar haqidagi ma'lumotlar joylashgan millionlab saytlarga ega bo'lgan internet tarmoqlari nafaqat sayohat va turistik agentliklarni tanlash, hattoki, tur sayohatning chiptalari, xizmatlar uchun to'lovlarni ham oldindan tayinlab qo'yish mumkin. Turizm tashkilotchilari axborot xizmatidan keng ko'lamda foydalanadilar.

Keyingi yillarda respublikamizda turizm infratuzilmasini zamon talabiga moslashtirish maqsadida ko'pgina ishlar kilinmokda. Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1995-yil 2-iyundagi "Buyuk ipak yo'li"ni qayta tiklashda O'zbekiston Respublikasining ishtirokini avj oldirish va respublikada xalqaro turizmni rivojlantirish borasidagi chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni bu ishni yanada rivojlantirishga muhim dastur bo'ldi. Masalan, «Buyuk ipak yo'li»dagi Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent shaharlarining aeroportlari va temir yo'l vokzallarida turistlar uchun bojxona rasm-rusumlarini xalqaro me'yorlarga mos soddalashtirilgan tartibi, shuningdek, tranzit turistlar uchun maxsus bojxona zonalarini joriy qilish ko'zda tutildi. Ushbu shaharlarda yangi tashkil etiladigan turistik tashkilotlar va korxonalar barpo etilgan paytdan boshlab, dastlabki foydani olgunga qadar o'tadigan davrda, lekin ro'yxatga olingan sanadan keyin uzog'i bilan uch yil mobaynida barcha turdagi soliqlardan ozod qilish imkoniyati yaratildi. Shuningdek, turizm sohasida qo'shma korxonalar barpo etuvchi xorijiy sarmoyadorlar, ilgari berilgan imtiyozlarga qo'shimcha ravishda, olib ketadigan foydadan 5 yil muddatga soliq tulasidan ozod qilinishi bu boradagi imkoniyatlarni yanada kengaytirish uchun muxim ahamiyatga ega.

Shuningdek, xalqaro turizmni rivojlantirish bilan bog'liq barcha masalalarning o'z vaqtida hal etish uchun javobgarlik «O'zbekturizm» MK, «O'zbekiston havo

yo'llari», «O'zbekiston temir yo'llari» kompaniyalarining, Ichki ishlar va Tashqi ishlar vazirliklarining, chegara va bojxona xizmatlarining rahbarlari zimmasiga yuklatildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1995-yil 15-apreldagi «2005-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekistonda turizmni rivojlantirish davlat dasturi to'g'risida»gi farmoni ham bu yo'nalishga alohida e'tiborni qaratdi. Farmonda mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, sayyohlik tashkilotlari chetdan keltiriladigan texnologiya va mehmonxonona uskunalari, sayyohlik maqsadlariga mo'ljallangan transport vositalari uchun bojxona «to'lov»lari to'lashdan uch yil muddatga ozod qilinishi ko'rsatib o'tildi.

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda turizm bozorida juda keskin raqobat vaziyati hukm surmoqda, shuning uchun iqtisodiy qonunlar, menejment, marketing bilimlarini o'rganmasdan turib, biznesdagi raqobat kurashida g'olib bo'lish mumkin emas. Aynan shu bilimlar turistik biznes mutaxassislariga zarur qarorlarni qabul qilishga, faoliyatini rejalashtirishga xatoliklarga yo'l qo'ymaslikka, korxonani gullab yashnashga imkon yaratadi.

Ko'pgina hududlar o'ziga xos qadimiy shaharlar, arxitektura, tarixiy madaniy yodgorliklarga boy hisoblanadi. Turistik infrastruktura rivojlanishi tarixiy o'zlikni manzarasi buzilmasligi kerak. Har bir tashkil etilayotgan yangi turistik markaz (ob'ekt) milliylik bilan uyg'unlashgan, qaytarilmas o'ziga xoslikka ega bo'lishi lozim. Albatta, tarixiy-madaniy, arxitektura va madaniy majmualarning milliy qadr-qiymati, tarixiy bahosini tiklash va muhofaza qilish orqaligina turistlar qiziqishini orttirish, bu orqali turizmni rivojlantirish mumkin.

Diqqatga sazovor joylar to'g'risidagi ma'lumotlar yonida shu tillarda yozma yoki ovoz tasviridagi tushuntirishlar berilishi lozim. Mehmonxonalar va sayyoxlar uchun yo'nalish beruvchi axborot markazlarini shakllantirish turizm rivojida muhim ahamiyat kasb etadi. Samarqand shahrida turistik axborotlar markazini vujudga keltirish, mehmonxonalarni taklif qilish, diqqatga sazovor joylar xaqidagi materiallarni ko'rsatish va asosiy e'tiborga loyiq hududlarni reklama qilish muhim ahamiyatga egadir. Bunda qo'yidagi ishlarni jadallashtirish kerak deb hisoblaymiz:

- axborot lavhalari, plakatlar, ko`rgazmalar va boshqa shu kabi vositalar yordamida turistlarni turistik resurslar haqidagi axborotlar bilan ta`minlash bo`yicha dasturlarni amalga oshirish;
- muzey ekspozitsiyalarini kengaytirish va arxeologik qazishmalar amalga oshirilayotgan joylarda (eng qiziqarli punktlarda to`xtab o`tish bilan) piyoda sayr qilishni tashkil qilish juda muhim.

Milliy turistik mahsulotni rivojlantirishning xususiy sektoriga va O`zbekistonda turizm infratuzilmasi shakllantirish va takomillashtirishga xalqaro investitsiyalarni jalb qilish va joylashtirish turizm industriyasini rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi.

Bunda:

- turizmda xizmat ko`rsatishning darajasi to`g`risida fikrlarni o`rganish maqsadida turistlar o`rtasida tadqiqotlar o`tkazish;
- milliy turistik mahsulotlar va turistik-ekskursiya xizmatlar bozorining hozirgi davrdagi va istiqboldagi holatini o`rganish va tahlil qilishda marketing usullaridan keng foydalanish;
- milliy turistik mahsulotni rivojlantirish bo`yicha optimal boshqarishni tashkil qilish;
- milliy turistik mahsulotni istiqbolda rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish lozim.

2.3.O`zbekistonda turizm resurslari va milliy turistik mahsulotni shakllantirish istiqbollari.

Mamlakatimizda turizmni rivojlantirish imkoniyatlari bo`yicha Markaziy Osiyo davlatlari ichida etakchi hisoblanadi. Respublikamiz tarixiy, arxeologik, arxitektura, san`at, musiqa va boshqa turistik resurslarga boy hisoblanadi. Bundan tashqari mamlakatimizning betakror tabiati, tog` va tekislik, daryolari, cho`l va vaholari, ko`p va turli landshaft zonalari asosiy rekreatsiya resurslaridir.

Mamlakatimizda yosh tarmoq hisoblangan turizm, kundan kunga rivojlanmoqda. Bu esa, ko'pgina ish o'rinlari ochish imkoniyati mavjudligini bildiradi.

O'zbekistonda tarixiy – madaniy, arxitektura, arxeologiya ahamiyatidagi 7 mingdan ortiq ob'ektlar mavjud. Ekspert B. To'raev fikricha ulardan 545 tasi – arxitektura, 578 tasi – tarixiy, 1457 tasi – san'at yodgorliklari va 5500 dan ortig'i arxeologik ahamiyatiga jalb etilgan. 200 dan ortiq ob'ektlar ta'mirlanmoqda, 500 tasi esa ta'mirlanishga muhtoj. Ko'p mamlakatlar tajribasiga ko'ra, ta'mirlanish jarayonini o'zi turistlar uchun qiziqarli hisoblanadi. Undan tashqari respublikamizda 300 dan ortiq muzeylar, 1200 ta xalq ijodiyoti tashkilotlari mavjud. Turistik ziyorat ob'ektlari miqdori bo'yicha Toshkentda -144 ta, Samarqandda – 118 ta, Buxoroda - 201 ta, Xiva -310 tani tashkil etadi. Ammo asosiy turistik resurslarimizdan turizm maqsadida foydalanish tashkil etilmagan.

Hozirgi vaqtda mamlakatimizda turizmni iqtisodiyotning muhim tarmog'i sifatida shakllantirish uchun hozirgi kundagi qilinadigan xarajatlar albatta kelajakda o'z samarasini beradi. Bunda O'zbekistonga keladigan sayyohlarning qancha vaqt turishi yoki davomiyligi ham katta ahamiyatga ega. SHuning uchun turistik resurslarni aniqlash va undan samarali foydalanish turistik infratuzilmani shakllantirish va turistik marshrutlarni kengaytirish, turistik xizmatlarni yaxshilash kabi ko'plab muammolarni hal etishimiz kerak. Albatta, bu resurslar asosida turmahsulotlarni shakllantirish va tayyor turmahsulotlarni iste'molchilarga etkazish bu sohada band bo'lgan turoperatorlarning faoliyatiga ham bog'liq bo'lib, hozirgi kunda mamlakatimizdagi turoperatorlik firmalari asosan jo'natish (shop- tur) bilan shug'ullanishi ular faoliyatidagi samaradorlikni etarli darajada ta'min eta olmayapti. Mamlakatga turistlar oqimini kelishini ko'paytirish iqtisodiyotni rivojlanishiga ijobiy ta'sir etishini hisobga olsak, turoperatorlarning asosiy vazifasi tashqaridan keladigan potentsial turistlar uchun barcha imkoniyat va qulayliklarni yaratish va shu orqali ular sonini ko'paytirishga erishishlari lozim. Viloyatda turizmning rivojlanishi undagi mavjud salohiyatni yanada oshirish bilan bog'liqdir.

Qo`yidagi 2.3.1. jadval orqali ko`rish mumkinki, O`zbekiston ko`pgina turistik resurslarga ega mintaqadir. Ulardan madaniy – tarixiy, ekologik turizm resurslari hamda diniy turizm resurslari alohida ajralib turadi.

Bu xizmat turlarini rivojlanishi bilan bir qancha turizm sohalari shakllanadi, hamda yangi ish o`rinlari ochiladi. Mamlakatimiz mehnat resurslariga boy hisoblangan holda, turizm sohasida ham malakali ishchi kuchiga talab oshmoqda. Bu borada Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti hamda Samarqand iqtisodiyot va servis institutida turizm sohasi bo`yicha yo`nalishlarni ochilishi katta ahamiyatga ega. Bunda, yangi etishib chiqayotgan bu malakali mutaxasislardan samarali foydalanish, ya`ni ularni o`z o`rniga qo`yish katta natija beradi.

Turizm sohasida ish o`rinlarini ochishning yana bir asosiy manbai tadbirkorlikdir. Hozirgi kunda respublikamizda tadbirkorlikni rivojlantirishga katta e`tibor berilmoqda. Turizm tadbirkorlikni rivojlantirishda ko`pgina jihatlarga e`tibor qaratish lozim. Bunda:

- bozor munosabatlari sharoitida turizm tadbirkorlikni rivojlanishi uchur sharoit yaratish;
- xizmat turlari shu jumladan, auditorlik, konsalting, turagentlik, turoperatorlik faoliyati bilan bog`liq xizmat turlarini hajmini oshirish;
- ko`p mablag` talab qilmaydigan xizmat ko`rsatish tarmoqlarini yo`lga qo`yish;
- kichik va xususiy firmalarni ishga tushirish kerak bo`ladi.

Tizimning isloh qilinishi tufayli ko`plab yangi ish o`rinlari ochiladi, hamda turizm industriyasi rivojlanadi. Hozirgi davrda turizm jahon iqtisodiyotida juda tez va jadal sur`atlar bilan rivojlanib borayotgan sohalardan biri bo`lib hisoblanadi. Mamlakatimizda bu sohaga e`tibor yildan – yilga oshmoqda. Shuning uchun respublikamizda turistik bozorni shakllantirish o`ta muhim hisoblanadi. Turistik resurslardan samarali foydalanishning ikkinchi jihati bu, turistik bozorni shakllantirish hisoblanadi.

“Mega—info—turlar” tanishtirish safarlari loyihasini amalga oshirish O‘zbekistonga keladigan turistlarning soni 2012 yilda o‘rtacha 15% ga ko‘payishiga imkon yaratadi deb faraz qilinmoqda. Xususan “mega—info—turlar” tanishtirish safarlari loyihasini amalga oshirish davomida O‘zbekistonga dunyoning 36 mamlakatidan chet ellik turistik tashkilotlarining 580dan ziyod vakili va ommaviy axborot vositalarining turizm mavzusini yoritishga ixtisoslashgan 46 vakili keldi. Chet el turistik tashkilotlar va OAVning O‘zbekistonga jalb etilgan vakillarining umumiy soni 627 kishini tashkil qildi.

jadval 2.3.1.

O‘zbekistonning turli hududlarida turizmni rivojlantirish imkoniyatlari

Turizm turlari	SHahar	SHahardan 10-20 km o`zoqlikda	Qishloq joylari	Odamlar yashamaydigan xududlar
Tarixiy – tanishuv	3	2	1	0
Arxeologik turizm	2	3	3	2
Ekologik turizm	0	2	2	3
Sarguzasht turizmi	1	2	2	3
Fermerlik yoki qishloq turizmi	0	2	3	1
Suv (dengiz) turizmi	0	0	2	3
Etnografik turizm	1	2	3	0
Kongress – biznes turizm	3	1	1	0
Ixtisoslashgan turizm	1	2	2	2
Kurort va sanotoriyalar	1	3	3	3
Diniy turizm	3	3	2	0
YOshlar turizmi	1	2	2	3
Gerontologik turizm	2	3	2	1
SHop - turlar	3	2	1	0

Izoh: 3 - yuqori darajada imkoniyat, 2 - o‘rta darajada imkoniyat, 1 - past darajada imkoniyat, 0 – umuman imkoniyatning yo‘qligi.

Manba: N.Tuxliev, T.Abdullaeva. *Natsionalnye modeli razvitiya turizma*. T.: 2006.

Albatta, bu resurslar asosida turmahsulotlarni shakllantirish va tayyor turmahsulotlarni iste`molchilarga etkazish bu sohada band bo`lgan turoporatorlarning faoliyatiga ham bog`liq bo`lib, hozirgi kunda mintaqadagi turoporatorlik firmalari asosan jo`natish (shop- tur) bilan shug`ullanishi ular faoliyatidagi samaradorlikni etarli darajada ta`min eta olmayapti. Mintaqaga turistlar oqimini kelishini kupaytirish iqtisodiyotni rivojlanishiga ijobiy ta`sir etishini hisobga olsak, turoporatorlarning asosiy vazifasi tashqaridan keladigan potentsial turistlar uchun barcha imkoniyat va qulayliklarni yaratish va shu orqali ular sonini ko`paytirishga erishishlari lozim. O`zbekistonda turizmning rivojlanishi undagi mavjud salohiyatni yanada oshirish bilan bog`liqdir.

Respublikamizda turizm sohasini samarali rivojlantirish, turistik xizmatlarning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushini ko`paytirish, turistik xizmatlar sohasida yangi ish o`rinlarini ochish, sohaga xorijiy investitsiyalarni keng jalb etish choralarini ko`rish, istiqbolda ilmiy jihatdan asoslangan istiqboldagi ko`rsatkichlarini aniqlash juda muhim masalalardan biridir.

XULOSA

Mamlakatimizda turizm rivojlanishi jamiyatning yangilanish davriga to'g'ri kelib, u asta-sekinlik bilan sodir bo'layotgan o'zgarishlar jarayonini hisobga olgan holda, uning sifatini yanada yaxshilashga qaratilgan. O'zbekiston sharoitida turizmni hozirgi zamon talablariga javob bera oladigan darajada rivojlantirish uchun etarlicha turistik resurs imkoniyatlari mavjuddir.

Turistik resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlarini tadqiq etishda, ulardan foydalanishning samaradorligini oshirish yo'llari, ularga ta'sir etuvchi omillar va ularni aniqlash, hamda turistik resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini baholash, iqtisodiy samaradorligini oshirishning nazariy va amaliy jihatdan o'rganish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi va tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. O'zbekistonda turizm resurslari salohiyatini yuqoriligi, ya'ni bu erda madaniy – tarixiy yodgorliklarning mavjudligi, boy tarixiy merosi, diniy, ekologik, ilmiy, hamda o'ziga xos an'analari va boshqa xislatlari turizmni rivojlanishini zamon talablari asosida yo'lga qo'yishni taqozo etadi. Ayniqsa turistik resurslar salohiyatidan samarali foydalanish, iqtisodiy jarayonning faol kechishiga sababchi bo'lib, uning imkoniyatlari respublikamiz olimlari tomonidan etarli darajada o'rganilmagan. SHunga ko'ra, respublikamizda ushbu mavzuda ilmiy – tadqiqot ishlarini olib borish, uning ko'plab nazariy va amaliy masalalari bo'yicha tegishli taklif va tavsiyalar ishlab chiqilishi lozimdir.

2. Ayni vaqtda milliy iqtisodiyotimizda turizmning o'rniga nazar tashlaganda, shu narsa ko'rinadiki, mavjud resurslardan har doim ham samarali foydalanishga erishilmayapti. Mamlakatimizda turizm rivojlanishi jamiyatning yangilanish davriga to'g'ri kelib, u asta-sekinlik bilan sodir bo'layotgan o'zgarishlar jarayonini hisobga olgan holda uning sifatini yanada yaxshilashga to'g'ri kelmoqda. Rivojlangan mamlakatlar tajribasidan ma'lumki, iqtisodiyotning rivojlanishi turizm sohasi bilan ham bog'liq. SHuning uchun ham, bozor iqtisodiyoti asosida xo'jalik yuritishga o'tayotgan mamlakatlarda halqaro turizmga katta e'tibor qaratish muhim ahamiyatga ega.

3. Turistik resurslar muhim ijtimoiy – iqtisodiy ahamiyatga ega bo`lib, ayniqsa ulardan samarali foydalanish mahalliy aholi hayotiga ijobiy ta`sir ko`rsatadi. Bu ijobiy xususiyatlar quyidagilar orqali asoslanib berildi:

- ish o`rinlarining yaralishi;
- daromadning ko`payishi, mahalliy aholini yashash darajasini oshishi;
- ijtimoiy va madaniy jarayonlarning tezlashishi;
- mahalliy madaniyat o`choqlarning yaralishi, xalq ijodiyoti, an`analari, udumlarining rivojlanishi;
- qishloq xo`jaligi mahsulotlari va mahalliy ishlab chiqarilgan tovarlarga talabning oshishi;
- mahalliy madaniy yodgorliklarni tiklanishi va muhofazasi;
- tabiiy komplekslarning kengayishi;
- mintaqa jozibadorligining oshishi;
- mahalliy madaniy hayotning jonlanishi va boshqalar.

4. O`zbekistonning turistik salohiyati dunyo mamlakatlari orasida o`rtacha ko`rsatkichdan baland hisoblanadi. Demak, mamlakat eksportida va YAIMda turizmning ulishi yuqori bo`lishi kerak. Lekin hozirgi kunda O`zbekiston YAIMda turistik xizmatlarning ulushi kam. Bu ko`rsatkich ham mavjud turistik resurslardan samarali foydalana olmayotganligimizni bildiradi. Tadqiqotlar natijasi ko`rsatdiki, turistik resurslarga boy bo`lgan mintaqa iqtisodiyotida turizm boshqa tarmoqlar bilan bir qatorda rivojlanib, boshqaruvchi, etakchi tarmoqqa aylanish imkoniyatlari bor.

5. Hozirgi kunda jahon tajribasida turizmning agroturizm shakli keng rivojlanmoqda. Agroturizmni mamlakatimizda rivojlanishi istiqbollari porloq hisoblanadi. Chunki, mamlakatimiz agrar-industrial xo`jalikka ega bo`lib, asosiy mehnat resurslarimiz qishloq xo`jaligida band. Undan tashqari, mamlakatimiz rekreatsiya resurslariga boy hisoblanib, rekreatsiya faoliyati tarmoqlarini rivojlantirish mumkin. Bozor iqtisodiyotiga o`tuvchi mamlakatlar uchun moliyaviy resurs manbalari o`ta zarur hisoblanadi. SHu jihatdan oladigan bo`lsak, agroturizm yuqori daromad keltiruvchi xizmat ko`rsatish sohasi hisoblanadi. Qishloq joylarimiz turizmni rivojlantirish resurslariga boy ekan, faqat undan samarali foydalanishda

turistlarni joylashtirish va ovqatlantirish, transport xizmatini ko`rsatish, umuman olganda xizmat ko`rstish sohaslarini shakllantirish asosiy omil hisoblanishi izlanishlar natijasida ilmiy asoslandi.

6. Bozor munosabatlariga asoslangan bozor iqtisodiyoti sharoitida turizm sohasining ichki turizmini rivojlantirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. SHu boisdan, ichki turistlarni ya`ni, o`sha hududda istiqomat qiluvchi aholini jalb etish, maxsus turpaketlar yaratish ichki turizm uchun muhim omil sanaladi. Ichki turizmdan keladigan foyda tashqi turizmga qaraganda ikki barobarni tashkil etadi va unga ketayotgan xarajatlar xalqaro turizm xarajatlaridan 5-10 barobar kam hisoblanadi. SHuning uchun milliy iqtisodiyotda ichki turizmning o`rni yuqori bo`lib, O`zbekistonda ichki turizmni rivojlantirishni ommaviy tus olishi uchun turistik ta`lim, tarbiya, targ`ibot, tashkiliy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni hal qilish kerakligi tadqiqotlar natijasida ko`rsatib berildi.

7. Ekologik turizm hozirgi kunga kelib jadal sur`atlarda rivojlanib borayotgan turizm sohasiga aylandi. O`zbekistonda ekoturizm rivojlanishi tabiatni muhofaza qilish, ekoturistlarni vatanimizga jalb etish, noyob o`simliklar va hayvonot dunyosini saqlash, ko`paytirish muammolarini hal qilishga, hamda mahalliy aholini ish bilan ta`minlab milliy iqtisodiyotimizni rivojlantirishga katta hissa qo`shadi. Ekoturizm faoliyatidan kelib chiqib, uni alohida muhofaza etilayotgan tabiiy hududlarda amalga oshirish katta ahamiyatga ega. O`zbekistonning tabiiy sharoiti va ularning ekologik holatini inobatga olib, turistik ob`ektlarni o`rganish va aniqlash, turistik yo`nalishlarni belgilash, ularning hududiylik va majmuaviylik jihatlaridan kelib chiqqan holda xizmat ko`rsatish sohasini yo`lga qo`yish shu kunning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. O`zbekistonning alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlarida byudjet kamomadi mavjud bo`lganligi sababli ekoturizmning iqtisodiy roli yuqori ahamiyatga ega. Shunisi ham muhimki ekoturizmning rivoji qimmat va keng infrastrukturasini talab etmaydi. Demak ekoturizm bo`lajakda kichik xarajatlar hisobiga, katta foyda keltiradigan manbaga aylanishi mumkin.

8. Hozirgi vaqtda mamlakatimizda turizmni iqtisodiyotning muhim tarmog`i sifatida shakllantirish uchun hozirgi kundagi qilinadigan xarajatlar albatta kelajakda

o`z samarasini beradi. Albatta, bunda O`zbekistonga keladigan sayyohlarning qancha vaqt turishi yoki davomiyligi ham katta ahamiyatga ega. Turistlar sonini oshib borishi bilan, turizm orqali kelayotgan daromad ham oshib boradi. O`z navbatida turistlar sonini oshishi turistik qiziqishni orttiradigan ob`ektlarga, ya`ni turistik resurslarga bog`liqdir. Demak xulosa qilish mumkinki, turistik resurslarni aniqlash va undan samarali foydalanish turistik infratuzilmani shakllantirish va turistik marshrutlarni kengaytirish, turistik xizmatlarni yaxshilash kabi ko`plab muammolarni hal etishimiz kerakligi ko`rsatib o`tildi.

9. Turistik resurslardan samarali foydalanishning asosiy yo`llaridan biri bu turistik bozorni rivojlantirishdir. Turistik bozorning rivojlanishida xususiy tadbirkorlikka keng o`rin berish, katta iqtisodiy samara beradi. Hozirgi kunda O`zbekistonda turizm industriyasi shakllanayotgan davrda turistlarga xizmat ko`rsatish asosan xususiy firmalarga to`g`ri kelmoqda. Tadbirkorlikni rivojlantirishda mavjud resurslar asosida raqobatdosh turistik mahsulot yaratish o`ta muhimdir. Bu jarayonda marketing tadqiqotlarini jonlashtirish, ya`ni turistik mahsulotlarga bo`lgan talabni har tomonlama o`rganish, tahlil etish katta ahamiyatga ega. Shunga ko`ra mutaxassislar tomonidan O`zbekistonning turistik mahsulotlariga bo`lgan xorijiy va mahalliy talabni o`rganish katta ahamiyatga ega.

10. Milliy iqtisodiyotda turistik resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishda tabiat resurslaridan oqilona foydalanish lozim. Tabiatdan hamda milliy merosdan foydalanishda va muhofaza qilishda turli shakllardan foydalanish samarali hisoblanadi. Masalan, AQSHda 20 xil kategoriyadagi muhofaza qilish hududlari ajratilgan. Ularga milliy bog`, milliy rezervat, milliy tarixiy joy, milliy yodgorlik, milliy tarixiy bog`, milliy tarixiy yodgorlik, milliy memorial va boshqalar kiradi. SHu kabi bizda ham ayrim qo`riqxonalarni milliy bog`larga aylantirish turizm faoliyatini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. O`zbekiston Respublikasining “Turizm to`g`risida”gi qonuni. 1999 yil.
2. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 1992 yil 27 iyuldagi “O`zbekturizm Milliy kompaniyasini tashkil etish to`g`risida”gi Farmoni. // «Xalq so`zi» gazetasi, 1992 y. 28 iyul.
3. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining “Buyuk ipak yo`lini qayta tiklashda O`zbekiston Respublikasining ishtirokini avj oldirish va respublikada xalqaro turizmni rivojlantirish borasidagi chora-tadbirlar to`g`risida”gi Farmoni. // «Xalq so`zi» gazetasi, 1995 y. 3 iyun.
4. O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O`zbekiston Respublikasida xalqaro turizmning zamonaviy infrastrukturasi barpo qilish chora-tadbirlari to`g`risida”gi Qarori. // «Xalq so`zi» gazetasi, 1995 y. 4 iyun.
5. O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Sayyohlik tashkilotlari faoliyatini tashkil etishni takomillashtirish to`g`risida”gi Qarori. // «Xalq so`zi» gazetasi, 1998 y. 9 avgust.
6. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining «2005 yilgacha bo`lgan davrda O`zbekistonda turizmni rivojlantirishga oid davlat dasturi to`g`risida»gi Farmoni. // «Xalq so`zi» gazetasi, 1992 y. 16 aprel
7. O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O`zbekiston Respublikasida mehmonxona biznesi va xalqaro turizmni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to`g`risida”gi Qarori. // «Xalq so`zi» gazetasi, 2002 y. 3 sentyabr.
8. I.A. Karimov. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O`zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo`llari va choralari. –T.: O`zbekiston, 2009. -56 b.
9. I.A.Karimov. «Bizning bosh maqsadimiz – jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir». -T.: O`zbekiston, 2005 y. - 92 b.
10. I.A Karimov. Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustuvor maqsadimizdir. “Xalq so`zi”, 2010 yil 28 yanvar
11. I.A.Karimov. Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. ”Xalq so`zi”, 2010 yil 30 yanvar.

12. I.A Karimov. Barcha reja va dasturlarimiz vatanimiz taraqqiyotini yuksaltirish, xalqimiz farovonligini oshirishga xizmat qiladi. .”Xalq so`zi”, 2011 yil 22 yanvar.
13. Birjakov M.B. Vvedenie v TURIZM.- izdanie 9-e, pererabotannoe i dopolnennoe. – SPb.: 2007. – 576 s.
14. Bogolyubov V.S., Orlovskaya V.P. Ekonomika turizma. M.:2005. – 151 b.
15. Bolshoy glossariy terminov mejdunarodnogo turizma. Pod. red. M.B. Birjakova, V.I. Nikifirova. Vtoroe izdanie. V dvux tomax. M.: SPb. Izd. «Niveskiy fond», 2003.
16. Bolshoy glossariy i tolkoviyy slovar terminov, primenyaemix v gostenichnom menejmente i turizme. M., Izd. vo ZAO Korporatsiya «Akadem servis», 2000 g.
17. Butko I.I., Sitnikov V.A., Transportnoe obslujivanie turizma: Ucheb. posob.– M.: IKTS «Mart», 2006. – 336 s.
18. Bistrov S.A., Vorontsova M.G. Turizm: makroekonomika i mikroekonomika. – SPb.: «Izdatelskiy dom Gerda», 2008. – 464 s.
19. Vavilova E.V. Osnovi mejdunarodnogo turizma. Uchebnoe posobie. M., GARDARIKI, 2005.
20. Vetkin V. A. Texnologiya sozdaniya turistskogo produkta. – M.: GrossMedia: ROSBUX, 2008. – 200 s.
21. Volkov YU.F. Vvedenie v gostinichniy i turisticheskiy biznes. – Rostov n/D: “Feniks”, 2004. -352 s.
22. Voskresenskiy V.YU. Mejdunarodniy turizm: ucheb. posob. – M.: YUNITI-DANA, 2007. – 255 s.
23. Geografiya turizma: uchebnyy / kol. avtorov; pod red. A. YU. Aleksandrovoy.- M.: KNORUS, 2008. -592 s.
24. Golsheva E. Mirovie tendentsii i razvitie turistskogo potentsiala Uzbekistana. // Ekonomicheskoe obozrenie. 2004. №10. -54 s.
25. Danilov S. Turizm regeona: programinniyy podxod. // Bozor, Pul va Kredit. 2008. №3. 57 b.
26. Drazdov A.V. Osnovi ekologicheskaya turizma. M.; 2005

27. Dracheva E.L. Spetsialnie vidi turizma. Lechebniy turizm: uchebnoe posob. – M.: KNORUS, 2008. – 152 s.
28. Durovich A.P. Marketing v turizme. Minsk: OOO “Novoe znanie”, 2001. – 489 s.
29. Durovich A. P. Marketingovie issledovaniya v turizme: Ucheb. posob. — SPb.: Piter, 2008. — 384 s.
30. Jukova M.A. Industriya turizma: menedjment organizatsii. - M.: Finansi i statistika, 2006. -200 s.
31. Zamedlina E.A., Kozireva O.N. Ekonomika otrasli: turizm: Uchebnoe posobie. – M.: INFRA-M, 2007. – 205 s.
32. Zdorov A. B. Ekonomika turizma: Uchebnik. - M.: Finansi i statistika, 2007. - 272 s.
33. Zorin I.V., Kvartalnov V.A. Entsiklopediya turizma. M. Finansi i statistika, 2000.
34. Ibadullaev N.E. O`zbekistonning turistik resurslari. Ma`ruzalar kursi. Sam ISI — 2008. -114 b.
35. Ibadullaev N.E. Mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlanishida turistik resurslarning o`rni. // «Janubiy O`zbekistonda geografiya maktabining shakllanishi va rivojlanishi» Respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari. Termiz shahri, 20-21 aprel. 2006 y. - 118 b.
36. Ibadullaev N.E. Turizmni rivojlanishiga ta`sir etuvchi omillar. // «Geografiyaning dolzarb muammolari». Ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Samarqand, 2006. 31 may. - 95 b.
37. Ibadullaev N.E. O`zbekiston turizmi – yangi ish o`rinlari manbai. // «Problemi obrazovaniya I zanyatosti molodyoji» Mejdunarodhiy nauchno-prakticheskoy konferentsiya. 2006. 19-20 dekabr.
38. Ibadullaev N.E. Turistik-rekreatsiya resurslari va ularni baholash. // // «Xalq iste`moli tovarlari ishlab chiqarish, servis va turizm korxonalarini iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish yo`llari». Respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari. Samarqand shahri, 22-23 dekabr 2006 y.

39. Ibadullaev N.E., Usmonov I.U. Turistik-rekreatsiya resurslari va ulardan samarali foydalanish. // «O`zbekiston Geografiya jamiyati axboroti» 28-jild. Toshkent – 2007
40. Nig`matov A., SHomurodova N. O`zbekistonni ekoturistik rayonlashtirish tajribasi. // Ekologiya xabarnomasi. №2, 2007
41. www.uzbekturizm.uz
42. www.xorazm.uz